

TARTU ÜLIKOOL

ÕIGUSTEADUSKOND

Võrdleva õigusteaduse õppetool

Sandra Kallas

KURJATEGIJATE STIGMATISEERIMINE:

EESMÄRK, PROTSSESS JA TAGAJÄRJED

Magistritöö

Juhendaja

Dr iur Silvia Kaugia

Tartu

2013

Sisukord

Sissejuhatus	4
1. Stigmatiseerimise mõiste, stigma mõjuvõim ajaloos ja stigmatiseerimisteooria olemus	7
1.1. Stigmatiseerimise mõiste	7
1.2. Stigma mõjuvõim ajaloos	10
1.3. Stigmatiseerimisteooria olemus	13
1.3.1. Stigmatiseerimisteooria viljelejad	13
1.3.2. Stigmatiseerimisteooria	15
2. Kurjategijate stigmatiseerimise eesmärk	19
2.1. Stigmatiseerimine kui sotsiaalse kontrolli mehhanism	19
2.2. Hälbivale käitumisele ja konkreetsele kuriteole hinnangu andmine	22
2.3. Kurjategijate mõjutamine	23
3. Õiguskaitseorganite ja meedia roll stigmatiseerimise protsessis	25
3.1. Stigmatiseerimise protsessi teoreetiline käsitus	25
3.2. Õiguskaitseorganite roll isikute stigmatiseerimisel	27
3.3. Meedia roll isikute stigmatiseerimisel	31
4. Kurjategijate stigmatiseerimise tagajärjed	35
4.1. Stigmatiseerimise mõju isikule	35
4.1.1. Kurjategija märgi omandamine läbi mina-pildi	36
4.1.2. Sisemise stigmatiseerimise tagajärjed	39
4.2. Stigmatiseerimise mõju ühiskonnas hakkamasaamisel ja korduvkuritegevusele	41
4.2.1. Eelarvamused takistustena ühiskonnas hakkamasaamisel	41
4.2.2. Kurjategija väline märk takistusena ühiskonnas hakkamasaamisel	44
4.2.3. Mõju korduvkuritegevusele	48
4.3. Stigma mõju vähendamise võimalustest	52
Kokkuvõte	55
Стигматизация преступников: цель, процесс и последствия	58

Резюме.....	58
Kasutatud kirjandus	63
Kasutatud normatiivaktid	68

Sissejuhatus

Kurjategijate korduvkuritegevuseni viivate põhjuste uurimine on aktuaalne kogu aeg. Seda eriti aga praegu, mil ühiskonnas valitsev majanduslik olukord raskendab inimeste toimetulekut ühiskonnas, võides vanglast vabanenutele põhjustada ületamatuid probleeme resotsialiseerumisel. Võib tekkida olukord, mil ainuüksi karistuse olemasolu võib jätta isiku ilma võimalustest parema elu loomisel. Kuritegevuse näol on tegemist ühiskonna silmis hälbiva käitumisega, millel võib olla mitmeid erinevaid põhjuseid, sh ühiskonnapoolse sildi külgepanek kurjategijale, kurjategija majanduslik olukord ja teised põhjused.

Isikule sildi külgepanek võib olla kantud nii selle isiku poolt positiivsetest kui ka negatiivsetest käitumisaktidest. Kuritegevus on ühiskonnas negatiivse tähendusega ning sellest tulenevalt on ka vastav märk kantud pigem negatiivsest emotsioonist. Isikule märgi külgepanek nii, et see on teadvustatud nii ühiskonnas kui ka tema enda isikus, võib kaasa tuua tagajärjena nii isiku ühiskonnast eemaldumise, tema enesehinnangu ja eneseteadvuse muutumise kui ka isiku majandusliku olukorra raskenemise.

Sildistamise tagajärjed võivad omakorda endaga kaasa tuua olukorra, mil isikul ei õnnestu pärast karistuse kandmist taasühiskonnastuda ning sellest tulenevalt võib ta sattuda õigusvastase eluviisi juurde tagasi.

Magistritöö eesmärgiks on välja selgitada, millist rolli mängib märgistamine kuriteo toimepannud inimese toimetulekus ühiskonnas. Olulised on siin nii väline kui ka sisemine märgistamine.

Magistritöö on üles ehitatud eeldusega, et kurjategija on süüdi mõistetud ning teda on karistatud reaalse vangistusega. Reaalne vangistus annab isiku stigmatiseerimisele mõjusama tähenduse, kuna sellisel juhul on isikule külge pandud nii silt „kurjategija“ kui ka silt „kinnipeetav“, mis kohati võivad kanda teistele isikutele ja ka temale endale hoopiski erinevat tähendust.

Töös tuginetakse teemakohasele teaduskirjandusele.

Mõisteid stigmatiseerimine, sildistamine, märgistamine või häbimärgistamine kasutatakse töös sünonüümidena.

Magistritöö jaguneb neljaks peatükiks.

Esimeses peatükis käsitletakse teema üldmõisteid, sh stigmatiseerimise olemust, ning stigmatiseerimise ajaloolist tausta. Ajalooline taust aitab näidata, millised ajalooliselt olulised stigmad on mõjunud isikutele negatiivselt ja kujundanud mõningal määral ka nende elu. Muuhulgas näitab ajalugu stigma tähendust ja mõju ühiskonnale. Töö iseloomust tulenevalt käsitletakse põhjalikumalt stigmatiseerimise teooriat.

Teises peatükis keskendutakse kurjategijate stigmatiseerimise eesmärkidele. Kurjategijate stigmatiseerimise eesmärkideks võib lugeda kaudselt ka karistamise üldisi eesmärke. Töö autori hinnangul võib stigmatiseerimise eesmärkideks lugeda nii kurjategija poolt toime pandud teole hinnangu andmine, sealjuures hälbivale käitumisele üleüldiselt hinnangu andmine kui ka kurjategija mõjutamine uusi kuritegusid mitte toime panna. Kuigi stigmatiseerimine on pigem kaasnev nähtus, kui karistuse eesmärk iseeneses, siis andes kogu ühiskonnale teada, samuti isikule endale, teatud teo negatiivsusest, võib see anda hoiatava signaali käesoleval hetkel seadusekuulekatele isikutele. Samuti võib see kaudselt mõjutada isikut hoiduma uute kuritegude toimepanemisest, et vabaneda kurjategija sildist ning üritada taastada õiguskõrge isiku staatus. Samuti käsitletakse sotsiaalse kontrolli olemust ning selle seotust stigmatiseerimisega.

Kolmandas peatükis tuuakse välja stigmatiseerimise protsess, kus keskendutakse nii välisele kui ka sisemisele stigmatiseerimisele, näidates ära, mil viisil ja kuidas jõutakse selleni, et isikul on nii ühiskonna kui ka tema enda silmis häbimärk küljes. Kuna kurjategija märgi saab isik külge ennekõike süüdimõistva kohtuotsusega, siis antakse ülevaade õiguskaitseorganite rollist isiku stigmatiseerimisel. Samuti, lähtudes tänapäevasest ühiskonnast kui infoühiskonnast, käsitletakse ka meedia mõju isikule häbimärgi külgepanemisel, olenemata siis sellest, kas isiku suhtes on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus, mille tagajärjel omandab ta kurjategija staatuse, või mitte. Meedias sageli kajastatakse uudiseid kuritegudest enne süüdimõistva kohtuotsuse jõustumist ning isik võib saada endale vastava staatuse juba enne, kui oleks alust, kui üldse, temale seda staatust anda.

Viimases ehk neljandas peatükis tuuakse välja märgistamise tagajärjed ehk, kuidas mõjutab märgistamine neid isikuid pärast karistuse kandmist või selle ajal. Selleks, et analüüsida stigmatiseerimise mõju kurjategijatele, on kasutatud Justiitsministeeriumi poolt koostatud erinevaid uurimusi, analüüse ja statistikat. Samuti on käsitletud artikleid Ameerika

Ühendriikides koostatud uuringutest, mis käsitlevad vanglast vabanenud isikute toimetulekut ühiskonnas ja hälbiva käitumise kujunemist üleüldiselt. Kõigepealt selgitatakse välja stigmatiseerimise tagajärjed isiku mina-pildis ehk käsitletakse sisemise stigmatiseerimise tagajärgi ning seejärel käsitletakse välimise stigmatiseerimise tagajärgi, vaadeldes, mil määral ja kuidas isiku stigmatiseerimine mõjutab kinnipeetava elukorraldust ja hakkamasaamist pärast vangistusest vabanemist. Lisaks tuuakse välja mõned võimalused stigmade kontrollimiseks.

1. Stigmatiseerimise mõiste, stigma mõjuvõim ajaloos ja stigmatiseerimisteooria olemus

1.1. Stigmatiseerimise mõiste

Allikatest leiab stigmatiseerimise erinevaid definitsioone: „Stigma – põletusmärk, tähn (nahal), hingamisava (lüliljalgseil), silmtäpp (viburloomadel), tiivatähn (putukail). Ülekantud tähenduses – häbimärk, diskrediteeriv tunnus“.¹

Stigmatiseerimine ehk sildistamine ehk häbimärgistamine (in k *labeling* või *stigmatizing*)². Erinevates allikates on kasutatud stigmatiseerimise puhul nii termineid stigmatiseerimine kui ka sildistamine, märgistamine või häbimärgistamine, mis on samatähenduslikud stigmatiseerimise mõistega.

Stigmatiseerimise (in k *stigmatize*) mõiste tähendab *Cambridge Dictionaries Online* kohaselt seda, kui kedagi või midagi koheldakse ebaõiglaselt, sealjuures suhtudes temasse või millessegi negatiivselt.³

Online Etymology Dictionary annab stigma mõisteks järgmise: märk, mis on tehtud nahale põletades kuuma rauaga. Kujundlikus tähenduses on tegemist häbimärgiga.⁴

Kreeklaste määratluse kohaselt on sõna „stigma“ viidanud kehalistele märkidele, mis on disainitud, et paljastada midagi ebatavalist ja halba märgistatud isiku moraalse staatuse kohta. Tänapäeval kasutatakse terminit „stigma“ laialdaselt originaaltähenduses, kuid kujundlikult, samas see sisaldab rohkem häbiväärsust, kui selle kehaline jälg.⁵

---

¹ Eesti Õigekeelsussõnaraamat ÕS 2006 veebiversioon. Arvutivõrgus: <http://www.eki.ee/dict/qs/index.cgi?Q=stigma&F=M>, 16.01.2013.a.

² Cambridge Dictionaries Online. Arvutivõrgus: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/british/stigmatize?q=stigmatizing>, 14.01.2013.a.

³ Cambridge Dictionaries Online. 14.01.2013.a.

⁴ Online Etymology Dictionary. Arvutivõrgus: <http://www.etymonline.com/index.php?term=stigma>. 14.03.2013.a.

⁵ E. Goffman. Stigma and Social Identity. - H.N. Pontell (koost.). Social Deviance. Readings in Theory and Research. Pearson Prentice Hall: New Jersey 2005, lk 77.

Stigma on isiku või grupi tunnus, keda vaadeldakse defektina ja kelle suhtes kutsutakse esile katseid teda karistada, isoleerida või kuidagi teistmoodi degradeerida inimest, kellel arvatakse olevat selline tunnus. Kui keegi on sildistatud kui hälbiv, siis ta teeb läbi mingisuguse karistuse. See võib olla nii leebe, nagu „külm dušh“ või nii raske, kui hospitaliseerimine või vanglakaristus. Teisi stigmasid pannakse külge inimestele, kellel on füüsilised defektid. Pimedaid ja puudega isikuid, näiteks, ei karistata tavalisel viisil, aga paljud inimesed kohtlevad neid teisiti, kui nad kohtlevad „normaalseid“ inimesi.⁶

Stigmatiseerimine otsetähenduses tähendab seda, et kellelegi või millelegi on mõtteliselt külge pandud silt või märk, ning see silt või märk on negatiivse tähendusega. Siiski tuleb arvestada ka nende isikutega, kelle suhtes negatiivse märgi panemine on ebaõiglane, ning siinkohal leiab autor, et stigmatiseerimine on viis kellegi ebanormaalsust (siinkohal ühiskonna silmis normaalsest erinev) rõhutada ning eristada sellist inimest teistest.

Vaatamata sellele, et stigmatiseeritakse ka neid isikuid, kes ei ole ise andnud põhjust stigmatiseerida end, nt vaimse või füüsilise puudega isikud, paneb ühiskond neile märgi külge, kuna nad on erinevad ühiskonna silmis sellest niinimetatud normaalsusstandardist. Normaalsusstandard aga tuleneb nii konkreetse ühiskonna ajaloost, kultuurist ja vastaval ajahetkel elavatest inimestest nende poolt loodud normide kaudu.

Seega on stigmatiseerimine ühiskonnas normaalsusest kõrvalekalduvate isikutele mõttelise märgi külge panemine nende eristamiseks.

B. G. Link ja J. C. Phelan on leidnud, et stigma eksisteerib, kui järgnevad tihedalt seotud komponendid koonduvad. Esimese komponendina inimesed diferentseerivad ja sildistavad inimestes olevaid erinevusi. Teiseks, dominantsed kultuurilised uskumused ühendavad sildistatud isikud ebasoovitava iseloomuomadusega – negatiivsete stereotüüpidega. Kolmandaks, sildistatud isikud on pandud selgejoonelistesse kategooriatesse, et saavutada mingi eristatavuse tasand „meie“ ja „nende“ vahel. Neljandaks, sildistatud isikud kogevad staatuse vähenemist ja diskrimineerimist, mis päädivad ebavõrdse resultaadiga. Lõpuks, stigmatiseerimine on täielikult kaasnev sotsiaalsele, majanduslikule ja poliitilisele võimule ligipääs, mis lubab identifitseerida erilisust, stereotüüpide ülesehitust, märgistatud isikute

---

⁶ N.J. Smelser. Sociology. 5. vlj. New Jersey: Prentice-Hall Inc 1995, lk 143.

eraldamist selgejoonelistesse kategooriatesse, ja täielikku kriitikat, hülgamist, välistamist ja diskrimineerimist.⁷

Erving Goffman on oma 1963.a ilmunud raamatus „Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity“ toonud välja kolme tüüpi stigma⁸:

1. Isikuliste tunnuste stigma – rikutus tuleneb isiku nõrgast iseloomust, võimutsevast või loomuvastasest kihust; ebausaldatavad ja paindumatud uskumused ja ebaausus. Need on tuletatud teatud reputatsioonist, nagu nt psüühikahäire, vangisolek, sõltuvus, alkoholism, homoseksuaalsus, töötus, enesetapukatsed ja radikaalne poliitiline käitumine;
2. Kehaline stigma – viitab keha füüsilistele moonutustele;
3. Grupi identiteedi stigma – tuleneb sellest, et ollakse teatud rassist, rahvusest, religioonist jne. Need stigmad on kandunud üle isiku päritolust ja rikuvad ära kõik perekonnaliikmed.

Kõigil neil stigmadel on ühine see, et neil kõigil on samad sotsioloogilised jooned: „Isik, kes tavapäraselt suhtleks teistega normaalselt, omab teatud tunnust, mis äratab teistes tähelepanu ning muudab teiste arvamust temast nii, et teised isikud pöörduvad tema vastu.“ Kui Goffman viitab sõnale „meie“, siis viitab ta neile, keda ei ole stigmatiseeritud, keda ta nimetab normaalseteks.⁹

Lähtudes E. Goffmanist, võib öelda, et stigmal on mitmeid erinevaid esinemisvorme, mis hõlmavad nii isiku välimust kui ka tema isiksust. Oluline on stigma olemasolu väljakujunemisel see, et vastavat stigma omav isik erineks nn normaalsusest. Nt punkarid on teiste inimeste poolt sildistatud just nimelt oma välimuse tõttu, kurjategijad oma tegevuse tõttu ning afro-ameeriklased oma nahavärvi tõttu. Mõnda isikut võidakse märgistada mitme eelnimetatud liigi alusel, ning ka nn märgistatud isikud sildistavad jällegi nende normaalsusest erinevaid isikuid.

---

⁷ B.G. Link, J.C. Phelan. Conceptualizing Stigma. – Annual Review of Sociology. 2001, 27. Arvutivõrgus: <http://ehis.ebscohost.com.ezproxy.utlib.ee/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=3&sid=06ca1141-1ae2-4e7c-b768-e3b9ce8e3c89%40sessionmgr104&hid=102>, lk 367. 03.05.2013.a.

⁸ A. Crossman. Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity. An Overview of the Book by Erving Goffman. Arvutivõrgus: <http://sociology.about.com/od/Works/a/Stigma-Notes-On-The-Management-Of-Spoiled-Identity.htm>. 27.03.2013.a.

⁹ A. Crossman, 27.03.2013.a.

Goffman jagas ka inimeste suhteid stigmaga erinevatesse kategooriatesse¹⁰:

1. stigmatiseeritud on need, kes taluvad stigma;
2. normaalsed on need, kellel ei ole peal stigma;
3. targad on need, kes on normaalsed, ning on aktsepteeritud stigmatiseeritute poolt kui „targad“ tänu nende staatusele.

Goffman märgib, et ka nn targad võivad teatud sotsiaalsetes olukordades saada stigma osaliseks teiste normaalsete poolt: neid võidakse stigmatiseerida kui „targad“. Hiljutine uuring on näidanud empiirilist toetust omade, tarkade ja normaalsete jagunemisele erinevatesse gruppidesse. Kuid targad jagunesid kahte gruppi: aktiivsed targad, kes toetasid stigmatiseerimise vastu võitlemist ja passiivsed targad, kes seda ei teinud.¹¹ Mõned inimesed nn normaalsete hulgas on taluvamad kui teised ning vaatamata sellele, et ka nemad stigmatiseerivad teisi, leiavad nad, et vastav märk ei tohiks takistada stigmatiseeritud elamast normaalsete inimeste moodi.

On olemas ka positiivne stigma: võidakse olla liiga peenike, liiga rikas või liiga tark.¹² Käesoleva töö eesmärgiks ei ole siiski süveneda nii positiivse kui ka negatiivse stigma olemusse, mistõttu jääb positiivne stigma töös käsitlemata.

1.2. Stigma mõjuvõim ajaloos

Stigmatiseerimisel on üsna laiapõhjaline arenemise lugu, mis on väljendunud ja arenenud erinevatel ajalooetappidel ja -sündmustel erinevalt. Stigmatiseerimine ajaloos on tähendanud ennekõike sildistamist või häbimärgi külgepanemist.

Need, keda on stigmatiseeritud, on mõnikord kohustatud taluma väliselt nähtavat märki tähistamiseks nende kompromiteeritud staatust. Nt juudirahvus Natsi- Saksamaal, kes oli sunnitud kandma Taaveti tähte oma riietusel, et neid eristada; puudutamatuks peetud madalama kasti hindud Indias, kelle erilaadne riietus oli neile peale sunnitud; ja Nathaniel

---

¹⁰ Wikipedia. Social Stigma. Arvutivõrgus: http://en.wikipedia.org/wiki/Social_stigma. 02.05.2013.a.

¹¹ Wikipedia. Social Stigma. 02.05.2013.a.

¹² Wikipedia. Social Stigma. 02.05.2013.a.

Hawthorne'i karakter Hesther Prynne, kes pidi kandma punast tähte „A“ abielurikkumise tõttu.¹³

Stigmatiseerimine ei ole jäänud mitte ainult reaalsesse maailma, vaid on kandunud ka loomekirjandusse.

„Minu nimi on Jean Valjean. Ma olen tingimisi vabastatud süüdimõistetud. Ma olen kandnud 19 aastat karistust vanglas. Nad lasid mind välja neli päeva tagasi ja ma olen teel Pontarlier'i. Ma olen kõndinud Toulon'ist neli päeva. Kui ma jõudsin sinna kohta, ma läksin võõrastemajja ja nad saatsid mind ära minu kollase pileti pärast, mida ma pidin näitama Marie's, kuna ma olin selleks kohustatud. Ma proovisin veel ühte võõrastemaja ja ka nemad saatsid mind ära. Keegi ei taha mind kusagile.“ Kuigi tänapäeval ei kannaks üks-vangid enam kollaseid pileteid, siis nende karistusjärgne kogemus on üllatavalt sarnane Hugo loodud peategelasele. Eks-vangi staatus kannab stigma, mis struktureerib endise vangi taassisenemise ühiskonda.¹⁴

Eeltoodu on artikli autori poolt võetud Victor Hugo ajaloolisest romaanist „Hüljatud“ 1887.a, kus on kujutatud vangistusest (ühtlasi sunnitöölt) vabanenud isiku elu koheselt pärast vabanemist; samuti tema takistusi ühiskonda sulandumisel. Tegemist on ilmeka näitega ajaloos kujutatud karakterist, mis on kujunenud Prantsusmaa toleaeegsest ühiskonnast.

Liidsed egiptlased märgistasid nii loomakarja kui ka inimese nahka. Inimeste märgistamisega tegelesid ka kreeklased, roomlased, maiad ja asteegid ning ka teised kultuurid, kus inimesed olid vara staatuses ja omanikud vajasisid märki selle tõestamiseks. Lisaks omandi tõestamisele oli märgistamisel ka ajalooline kasutus karistamise näol, jättes märgi kõige selle meenutamiseks. Kaasaegne märgistamine, mõnedel juhtudel, kannab samasugust omandiõiguslikku sõnumit ja on sageli kombineeritud sõnumiga kuuletuda. Enamikel juhtudel, siiski, kannab märgistamine sama sümboolikat, kui augustamine või tätoveerimine, olles mingi muutuse või ülemineku märgiks isikule, keda märgistatakse.¹⁵

---

¹³ R. Kurzban, M.R.Leary. Evolutionary Origins of Stigmatization: The Functions of Social Exclusion. – Psychological Bulletin. 2001, Vol. 127, No. 2. Arvutivõrgus: <http://instruct.uwo.ca/psychology/371g/Kurzban2001.pdf>, lk 190. 25.04.2013.a.

¹⁴ D.J. Harding. Jean Valjean's dilemma: the management of ex-convict identity in the search for employment. – Deviant Behaviour. 2003, 24:6. Arvutivõrgus: <http://www.tandfonline.com.ezproxy.utlib.ee/doi/pdf/10.1080/713840275>, lk 572. 14.01.2013.a.

¹⁵ J.A. Rush. Spiritual Tattoo. A Cultural History of Tattooing, Piercing, Scarification, Branding and Implants. Berkeley, California: Frog Ltd. 2005, lk 104.

Eeltoodust tulenevalt on näha, et isikute märgistamine algas juba iidsetel aegadel, mil märki kasutati peamiselt omandiõiguse tunnuseks ja karistuseks isikute suhtes, kes olid toime pannud kuriteo.

Esineb kaks erinevat ajaloolist olukorda, mil toimus isikute märgistamine kohati väliselt nähtava märgi külgepanemisega, kuid samaaegselt sai isik külge ka mõttelise märgi, mis kandus tema eksistentsi.

Põletusmärgi raudu kasutati, et märgistada orjastatud aafriklased enne Aafrikast lahkumist, kui teatud omaniku vara ja et märgistada neid, kes olid nii vabad ja orjastatud, kes olid süüdi mõistetud teatud süütegude eest ja kes siis nõudsid „kiriku käsku“ ja olid vabaks lastud. Kõik raud lasti kuumaks tules ning siis pandi orjastatud isiku nahale. Kuumus põhjustas nahale põletusmärgi mustilise söövitususe ja selle mustri järgi eristati laevasadamasse saabudes ühele orjapidajale kuuluvaid orje teisele orjapidajale kuuluvatest orjadest.¹⁶

Kui isik oli taotlenud „kiriku käsku“, mis tähendas seda, et kui isik luges teatud juhtudel värsi piiblist, siis teda loeti vaimulikkonna liikmeks ja ta pääses teatud süütegude eest karistamisest. Kui taotlus võeti kohtu poolt vastu, mida ka üldiselt tehti, siis süüdimõistetud isikud märgistati vasakule põidlale tähega „M“, mis tähendas tapmist või tähega „T“, mis tähendas erinevat tüüpi vargust. See märgistamine pidi heidutama süüteo toimepanijaid uute süütegude toimepanemist ja samuti märgistati neid selleks, et kui isik tuleb kohtusse uuesti süüteo pärast ja soovib uuesti taotleda „kiriku käsku“. ¹⁷

Siinkohal nähtub, et orje märgistati eesmärgiga nende kuuluvust omanikele tõestada, kuid mitte ainult. Ka isikuid, kes olid toime pannud teatud süütegevusi, kuid soovisid pääseda nende süütegude eest karistamisest, märgistati nii, et neid oleks võimalik hiljem identifitseerida.

Ajaloost on eriti ilmekalt teada juudi rahvuse märgistamine Taaveti tähega Saksamaal natside võimuloleku perioodil, holokausti toimumise ajal. Samas algas juutide märgistamine juba varem ning Saksamaal holokausti ajal juutide märgistamine oli kõigest jätk ajaloole.

---

¹⁶ M.B. Katz-Hyman, K.S. Rice. World of Slave: Encyclopedia of the Material Life of Slaves in the United States. Santa Barbara: ABC-CLIO LLC. 2011. Arvutivõrgus: <http://books.google.ee/books?id=iU8GyhJ1veEC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>, lk 178. 18.03.2013.a.

¹⁷ M.B. Katz-Hyman, K.S. Rice, lk 178. 18.03.2013.a.

Otsus saada „märgistatud kui juut“ koheselt kutsus esile ajaloolise trauma juutide tagakiusamisest, alates keskajast kuni holokaustini. Taaveti täht on loomulikult erakordselt märkimisväärne etnilise identifitseerimise sümbol, kuna juudid olid ajalooliselt sellega markeeritud alates 15. sajandi Hispaaniast kuni kollase Taaveti tähe kandmisega nende kätel ja rinnal Kolmanda Reich'i ajal. Juudist vange Auschwitzis tätoveeriti jõuga ja nende isikukuuluvust armetult vähendati siniste numbriteni nende kätel.¹⁸

Eesti õigekeelsussõnaraamatu kohaselt on holokaust juudi rahvuse hävitamine II maailmasõja eel ja ajal.¹⁹

Juudi rahvusele on holokaust negatiivseim ajalooline sündmus, mille käigus neid identifitseeriti Taaveti tähe kaudu. Taaveti täht oli mõeldud eristamiseks neid teistest rahvustest ja isikutest, et piirata juudi rahvuse õigusi.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et märgistamine on ühiskonnas olnud juba ühiskonna algusaegadest peale, et eristada mingit teatud gruppi isikuid teistest isikute gruppidest. Seda on tehtud nii rahvuse kui ka muude isikuliste kuuluvuste järgi ning peamiseks teguriks on olnud vastavatesse gruppidesse kuuluvate isikute selge märgistamine ehk nende isikute eristamine teistest. Tihtipeale on see toonud märgistatutele kaasa negatiivsete emotsioonide vallandumise teiste isikute poolt. Märgid on külge pandud just selleks, et näidata üleolekut märgistatute üle, sest mida muud tähendas laiemas plaanis orjastamine või juutide õiguste piiramine.

Märgistamine on kantud negatiivse emotsiooniga, millest tulenevalt võib see mõjutada isikute elu märkimisväärsel määral.

1.3. Stigmatiseerimisteooria olemus

1.3.1. Stigmatiseerimisteooria viljelejad

1960ndatel aastatel oli sildistamise teooria dominantseim hälbivat (s.o normist kõrvalekalduvat) käitumist selgitav teooria sotsioloogide hulgas. Tuletades meelde selle

---

¹⁸ B. Zelizer. Visual Culture and the Holocaust. Sin loco: Rutgers University Press 2001. Arvutivõrgus: <http://books.google.ee/books?id=Dks4JHsSs8gC&pg=PA300&dq=branding+jews&hl=en&sa=X&ei=iORiUebAGoeTOKqdgeAC&ved=0CCsQ6AEwAA#v=onepage&q=branding%20jews&f=false>, lk 300. 08.04.2013.a.

¹⁹ Eesti Õigekeelsussõnaraamat 2006. - Vastab väljaandele "Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2006" Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus 2006. Arvutivõrgus: <http://www.eki.ee/dict/qs/index.cgi?Q=holokaust&F=T> 08.04.2013.a.

dekaadi sotsiaalseid rahunusi, leidis sildistamise teooria laias ulatuses kohaldamist ja aitas tagada teoreetilisi õigustusi mitmetele sotsiaalsetele muutustele, sh vaimselt haigete deinstitutionaliseerimisele. Lisaks vaimselt haigetele, aitas sildistamise teooria kujundada vaateid mitmete sotsiaalsete probleemide suhtes, nagu alaealiste kuritegevus ja puuetega isikute kohtlemine.²⁰

Tannenbaum oli üks esimesi, kes märkis sotsiaalse avalikkuse olulisust hälbivuse defineerimisel ja kujundamisel, ja see vaatlus on välja töötatud ja rafineeritud mitme tunnustatud sotsiaalteadlase poolt – Becker 1963; Erikson 1962; Lemert 1951, 1972; Scheff 1966.²¹

Järgnevalt on välja toodud valik olulisemaid sotsiolooge, kes olid tegevad stigma või sellest tuleneva teooria selgitamise ning hälbivale käitumisele põhjuste leidmisele läbi stigmatiseerimisteooria.

Frank Tannenbaumi vaadeldakse kui sildistamisteooria vanaisa. Tannenbaum esimesena tutvustas sõna „mürgistama“. Viies läbi oma uurimusi kriminaalselt käituvate noortega, leidis ta, et negatiivne märk või silt sageli aitas kaasa edasisele seotusele kuritegeliku käitumisega. See algne mürgistamine võib põhjustada indiviidi poolt märgi omaksvõtmise. Tannenbaumi põhiküsimus oli see, et mida rohkem see märk saab tähelepanu, seda suurema tõenäosusega hakkab inimene identifitseerima end selle sildiga.²²

Edwin Lemert oli sotsioloog, kes tutvustas esmakordselt „teisese hälbivuse“ mõistet. Lemerti kohaselt on esmane hälbivus kogemus, mis on ühendatud avaliku (varjamata) käitumisega, nt narkosõltuvus ja selle praktilised nõudmised ja tagajärjed. Teisene hälbivus on roll, mis on loodud, et tegeleda ühiskonnapoolse hukkamõistuga sellele käitumisele.²³

Howard Becker leidis, et kui ühiskond kasutab stigmaatilist silti, et õigustada selle hukkamõistu, siis hälbivalt käituv isik kasutab seda, et õigustada oma teguviisi. Selle asemel,

---

²⁰ T. A. Winnick, M. Bodkin. Anticipated Stigma and Stigma Management Among Those to be Labeled „Ex-con“. – Deviant Behaviour. 2008, 29:295–333. Arvutivõrgus: <http://www.tandfonline.com.ezproxy.utlib.ee/doi/pdf/10.1080/01639620701588081>, lk 296. 14.01.2013.a.

²¹ T. A. Winnick, M. Bodkin, lk 296. 14.01.2013.a.

²² Wikipedia. Labeling Theory. Arvutivõrgus: http://en.wikipedia.org/wiki/Labeling_theory#Frank_Tannenbaum. 02.05.2013.a.

²³ Wikipedia. Labeling Theory. 02.05.2013.a.

et hälbiva käitumise motiivid viiksid hälbiva käitumiseni, on see vastupidi, ning hälbiv käitumine ajas põhjustab hälbiva käitumise motiive.²⁴

Albert Memmi oma töös „The Colonizer and the Colonized“ kirjeldas sotsiaalse stigma sügavaid psühholoogilisi efekte, mis tekivad ühe grupi domineerimises teise üle. Oma teoses „Dominated Man“ pööras ta oma tähelepanu stigmaatilise sildi motiveerimisele: see õigustab ohvri ekspluateerimist ja kriminaaliseerimist.²⁵

Erving Goffman, tähelepanuväärne sotsioloog, defineeris stigmat kui spetsiaalset liiki lõhet virtuaalse sotsiaalse identiteedi ja tegeliku sotsiaalse identiteedi vahel.²⁶ Tema teoreetilised käsitlused sisaldasid nii sotsiaalse stigma vorme²⁷ kui ka indiviidi ja stigma vahelisi suhteid.²⁸ Goffman rõhutas, et stigma suhe on indiviidi ja sotsiaalse keskkonna vaheline suhe, millel on teatud ootused; kuigi igauks erineval ajal mängib mõlemaid rolle, nii stigmatiseeritu kui ka stigmatiseerija omi.²⁹

David Matza on leidnud, et võimude tegevus ärakeelatud käitumise ebaseaduslikuks tunnistamisel võib endaga kaasa tuua kaks efekti:

1. hoides enamiku sellisest käitumisest eemal, või
2. pakub välja uusi võimalusi hälvikute identiteetide loomisel.³⁰

Kõik eelnimetatud sotsioloogid on selgitanud hälbiva käitumise põhjuseid läbi stigmade, luues sellega stigmatiseerimisteooria. Nad on oma uurimuste kaudu veendunud, et hälbiv käitumine tekib muuhulgas kooskõlas ühiskonna ja hälbivalt käituva isiku vaheliste suhete kaudu, kusjuures tähelepanu on pööratud teisesele hälbivusele.

1.3.2. Stigmatiseerimisteooria

Sildistamise vaatenurk pöörab vähe tähelepanu selgitamisele, miks teatud isikud hakkavad tegelema hälbivalt määratletud tegudega. Pigem see rõhutab protsessi tähtsust, mille kaudu ühiskond defineerib käitumisakte hälbivateks ja negatiivse sotsiaalse sanktsiooni rolli

---

²⁴ Wikipedia. Labeling Theory. 02.05.2013.a.

²⁵ Wikipedia. Labeling Theory. 02.05.2013.a.

²⁶ Wikipedia. Social Stigma. 02.05.2013.a.

²⁷ Supra, lk 8-9.

²⁸ Supra, lk 9.

²⁹ Wikipedia. Social Stigma. 02.05.2013.a.

³⁰ Wikipedia. Labeling Theory. 02.05.2013.a.

mõjutamaks indiviide ka edaspidi tegelema hälbivate käitumisaktidega.³¹ Seega on teooria eesmärgiks pigem seletada seda, miks isikud jätkavad kuritegeliku eluviisiga, mitte seda, kuidas nad on selleni jõudnud. Stigmatiseerimisteooria eesmärk on selgitada korduvkuritegevuse põhjuseid, mitte isiku enda kuritegelikule teele viivaid omadusi.

Sildistamisteooria määratleb käitumist hälbelisena. Ta ei püüa seletada hälbelise käitumise individuaalseid põhjusi, vaid väidab hoopis, et hälbelisus ei ole indiviidi käitumisega loodud personaalne kvaliteet, vaid pigem loodav grupi määratluste ja reageeringutega. Rõhutatakse protsessi, millega grupp määratleb inimese käitumise hälbeliseks. Hälbelisus, nagu ilugi, on hinnang, mille annab üks inimene teise inimese olemisele ja tegudele.³²

Stigmatiseerimisteooria rõhutab teesi, et hälbivus ei tulene indiviidi psüühikast või isiksuseomadustest, vaid on teatud situatsiooni või staatuse omadus. Selle teooria järgi tingib ja soodustab hälbivust indiviidi stigmatiseerimine hälvikuna.³³

Hälbelisus ei ole mitte käitumisakti enese omadus, see on aktile külge riputatud silt. Sildistamine on kriitilise tähtsusega inimese hälbeliseks muutumisele ja jäämisele.³⁴ Reaktivistliku definitsiooni kohaselt on hälbiv käitumine see, millele iganes sotsiaalne üldsus reageerib (sildistab) kui hälbivale käitumisele. Miski, mis ei kutsu esile ühtegi reaktsiooni, ei ole identifitseeritav kui hälbiv käitumine.³⁵

Enne kui stigmatiseerimisteooriad saavutasid silmapaistvuse, enamik kriminolooge omasid mitteprobleemset kuriteo kontseptsiooni. Kuritegelik käitumine oli pelgalt tegevuse vorm, mis rikkus kriminaalõigust. Kui kuritegu oli defineeritud, teoretikud – töötades ettemääratud näidismudeli tava järgi – said kontsentreerida oma põhimureks põhjuste identifitseerimise ja analüüsimise.³⁶

Stigmatiseerimisteoreetikud põhiliselt vaidlevad, et ükski käitumine ei ole loomulikult hälbeline või kriminaalne, vaid ainult kaalutakse olevat siis, kui teised riputavad sellele tegevusele sildi. Kuigi, see ei ole tõeliselt omane tegevuse olemusele, vaid sotsiaalse

---

³¹ M.B. Clinard, R.F. Meier. *Sociology of Deviant Behaviour*. Florida: Harcourt Brace College Publishers 1998, lk 128.

³² B.B. Hess, E.W. Markson, P.J. Stein. *Sotsioloogia*. Tallinn: Külim 2000, lk 96.

³³ I. Aimre. *Sotsioloogia*. 2. tr. Tallinn: Sisekaitseakadeemia 2005, lk 184.

³⁴ B.B. Hess jt, lk 96.

³⁵ M.B. Clinard, R.F. Meier, lk 8.

³⁶ R.H. Burke. *An Introduction to Criminological Theory*. 3. vlj. Devon UK: Willan Publishing 2009, lk 167.

reaktsiooni olemusele, mis määrab, kas toime pandud on „kuritegu“. Isegi kõige üldisemalt tunnustatud ja tõsine mõrv ei ole universaalselt defineeritud nii, et isik, kes tapab kellegi teise jääb igalpool ja alati mõrvas süüdi.³⁷

Sotsiaalsed grupid loovad hälbivat käitumist luues reeglid, mille rikkumine määratleb hälbiva käitumise, ja rakendades neid reegleid teatud inimestele ja sildistades neid kõrvalseisjateks (in k *outsider*). Sellest vaatepunktist on hälbivalt käituv isik see, kellele silt on edukalt külge pandud; hälbiv käitumine on käitumine, mida inimesed nii sildistavad.³⁸

Stigmatiseerimisteooria ei ole pääsenud ka kriitikast.

Kui sildistamine muutus 1960ndatel ja varastel 1970ndatel järjest rohkem mõjuvaks, tõmbas see ligi erinevatest allikatest kriitikat. Plummer (1979) märkis, et kuna kõnealune nähtus on nii vabalt defineeritud, siis see võib varjata mitmeid erinevaid teoreetilisi positsioone ja seetõttu jätab see ennast avatuks sisemistele vastuoludele ja kriitikale igast teoreetilisest küljest. Selline mitmetähenduslikkus ja eklektika lihtsalt juhtis mõned kriitikud väitma, et sildistamine on parimal juhul umbmäärane vaade, mis ei sisalda järjekindlaid ja vastastikusse seoses olevaid käsitusi, ja millel ei õnnestu teha täpseid eristusi pelga kirjelduse ja põhjusliku otsustuse vahel. Teisest küljest, stigmatiseerimise teooria pooldajad, nagu Schur (1971) püüdsid selle poole, et selle lähenemise tugevus on selle suutlikkus analüüsida sotsiaalse reaalsuse aspekte, mis on hüljatud, pakkudes juhiseid uurimise jaoks ja lihtsalt täiendada teisi teoreetilisi lähenemisviise.³⁹

Teised vaidlevad, et sildistamisteooria ei suuda selgelt defineerida hälbivat käitumist. Vastavalt Gibbs'ile (1971), stigmatiseerimisteoreetikud väidavad, et käitumine on ainult siis hälbeline, kui sellele järgneb teatud reaktsioon, samas samal ajal viitavad „salajastele hälvikutele“ ja „esmastele hälvikutele“, ja väidavad, et teatud inimgrupid on hõivatud hälbivast käitumisest ilma negatiivsete reaktsioonideta.⁴⁰

---

³⁷ R.H. Burke, lk 168.

³⁸ R.H. Burke, lk 168.

³⁹ R.H. Burke, lk 175.

⁴⁰ R.H. Burke, lk 175.

Hirschi kohaselt on ta segaduses sotsiaalteadustes kasutatavast empaatiast. Ta tunneb, et maailmast arusaamine läbi hälviku pilgu viib uurija empiirilise eksimuseni: see pimestab sotsiolooge hälbiva käitumise vähem huvipakkuvate omaduste vastu.⁴¹

Mankoff'i kohaselt on paljud saavutatud hälbivuse vormid saanud areneda ka ilma sildistamiseta. On saavutatud ka ilma sotsiaalse kontrolli organisatsioonideta kuritegeliku karjääri tekkimist.⁴²

Kuigi teooriale on olnud lisaks poolehoidjatele palju kriitikat, on teooria jätkuvalt kasutusel selgitamaks hälbiva käitumise teket ja põhjuseid.

---

⁴¹ E. Goode. On Behalf of Labeling Theory. – Social Problems. 1974-1975, issue 5. Arvutivõrgus: http://heinonline.org.ezproxy.utlib.ee/HOL/Page?handle=hein.journals/socprob22&div=59&collection=journals&set_as_cursor=4&men_tab=srchresults&terms=labeling|criminal|deviant&type=matchall, lk 574. 14.01.2013.a.

⁴² M.B. Clinard, R.F. Meier, lk 133.

2. Kurjategijate stigmatiseerimise eesmärk

Arvestades asjaolu, et isiku stigmatiseerimine on kurjategijate ja kinnipeetavate puhul eelkõige nende karistamisega kaasnev nähtus, mitte eesmärk iseeneses, siis võib lugeda karistamise ja vangistuse eesmärke ka stigmatiseerimise eesmärkideks, kuna stigmatiseerimine võib, kuid ei pruugi, aidata kaasa nii karistamise kui ka vangistuse eesmärkide täitmisele.

Karistuse eesmärk on mõjutada süüdlast hoiduma süütegude toimepanemisest ja kaitsta õiguskorra huvisid.⁴³ Vangistuse täideviimise eesmärk on kinnipeetava suunamine õigskuulekale käitumisele ja õiguskorra kaitsmine.⁴⁴ Töö autor leiab, et tulenevalt eeltoodust võib tuua välja kaks peamist stigmatiseerimise eesmärki: hälbivale käitumisaktile negatiivse hinnangu andmine ja konkreetsele kuriteole hinnangu andmine ning kurjategijate mõjutamine läbi neile peale pandud stigmade.

Käesolevas peatükis on välja toodud sotsiaalse kontrolli mõiste ja selle olemus ning selle seotus stigmatiseerimisega. Samuti on seotud sotsiaalne kontroll stigmatiseerimise eesmärkidega.

2.1. Stigmatiseerimine kui sotsiaalse kontrolli mehhanism

Sotsiaalne kontroll on sotsiaalsete normide, institutsioonide ja suhtumiste kogum, mis on suunatud inimeste sellise käitumise tagamisele, mis on vastavuses antud sotsiaalse grupi, klassi ja ühiskonna huvidega. Sotsiaalne kontroll on protsess, mille käigus tagatakse ühe grupi raames kehtivate sotsiaalsete normide täitmine üksikisikute poolt. See toimub kindla sotsiaalse reaktsiooni teel. Lihtsalt öeldes on sotsiaalne kontroll kõik see, mille eesmärgiks on korra saavutamine, jälgimine ning kindlustamine ühiskonnas.⁴⁵

---

⁴³ Karistusseadustik. Riigikogu seadus 06.juuni 2001. RT I 2001, 61, 364 - RT I, 17.04.2013, 2. - Elektrooniline Riigi Teataja. Arvutivõrgus: <https://www.riigiteataja.ee/akt/120122012013>. 27.04.2013.a. KarS § 56 lg 1.

⁴⁴ Vangistusseadus. Riigikogu seadus 14.06.2000. RT I 2000, 58, 376 - RT I, 20.12.2012, 3. - Elektrooniline Riigi Teataja. Arvutivõrgus: <https://www.riigiteataja.ee/akt/120122012017>. 27.04.2013.a. VangS § 6 lg 1.

⁴⁵ S. Kaugia. - S. Kaugia (koost.). Õigus ühiskonnas. Artiklite kogumik. Tartu: Avatar OÜ 2006, lk 106.

Mõiste sotsiaalne kontroll viitab ühiskonnapoolsele normide ja väärtuste korraldusele koos sanktsioonidega, millega need on jõustatud. Hälbiva käitumise uurimisel viitab sotsiaalne kontroll teiste (mitte hälvikute) jõupingutustele hälbiva käitumise ennetamisele, hälvikute karistamisele või nende tagasitoomisele normaalsete hulka.⁴⁶

Sotsioloogid eristavad kahte peamist sotsiaalse kontrolli protsessi. Esiteks, grupi normide omandamine soodustab kuulekust läbi sotsialiseerimise, nii et inimesed teavad seda, mida ühiskond ootab ja nad soovivad kohanduda selle ootusega. Teiseks, sotsiaalsed reaktsioonid mõjutavad kuulekust läbi välise surve teiste poolt seatud sanktsioonide kaudu oodatud või tegeliku normide mittevastavuse korral.⁴⁷ Kurjategijate puhul on sanktsioonina määratletud karistus, mis järgneb neile ühiskonna poolt loodu rikkumisel. Kuriteo toimepanemise korral ei ole isikud võtnud endale omaks sotsiaalselt kehtestatud norme ning rikuvad seega sotsiaalse kontrolli tingimusi.

Parsons arutles kolme sotsiaalse kontrolli vahendi üle⁴⁸:

1. Isolatsioon on kujundatud selleks, et hoida hälvikut eemal teistest inimestest ja ei sisalda ühtegi katset seda isikut rehabiliteerida. See on viis, kuidas vanglad käituvad paljude karmide kurjategijatega;
2. Eraldatus piirab hälviku kokkupuuteid teistega, kuid ei eralda teda täielikult ühiskonnast. See lubab hälvikutel tagasi tulla vabatahtlikult siis, kui nad on valmis täitma ühiskonna poolt loodud norme. Nt sobib siin näitena isiku vaimuhaiglasse paigutamine teatud piiratud ajaks;
3. Rehabilitatsiooni kaudu hälvikuid valmistatakse ette naasma ühiskonda oma rollidesse. Paljudel vanglatel on rehabilitatsiooniprogrammid ja on olemas grupid, nt anonüümsed alkohoolikud, mille kaudu rehabiliteeritakse mittekriminaalseid hälvikuid. Psühhoteraapia on veel üks protsess, mille kaudu hälbiva käitumisega inimesed kohanevad enda ja teistega.

Kurjategijate puhul on käsitletavad eelkõige sotsiaalse kontrolli viisidena isolatsioon ja rehabilitatsioon. Vangistuse näol on tegemist isolatsiooniga ning vangistuse kandmise ajal toimuva taasühiskonnastamise näol on tegemist rehabilitatsiooniga. Psühhiaatrilise sundravi näol on tegemist eraldatusega, kuid see ei ole nii laialt levinud.

---

⁴⁶ N.J. Smelser, lk 145.

⁴⁷ M.B. Clinard, R.F. Meier, lk 32.

⁴⁸ N. J. Smelser, lk 145.

Sotsiaalse kontrolli meetodid võivad olla nii informaalset kui ka formaalset. Informaalne kontroll on mitteametlik ja on tihti peale väikestes gruppides; formaalne kontroll on ametlik.⁴⁹

Formaalse kontrolli esindajad on organisatsioonid ja reeglid, kes/mis jõustavad kuulekust. Politseiasutused ja teised organid, kes jõustavad õigust, kohtud ja vaimuhaiglad on seesugused organisatsioonid.⁵⁰

Põlgus, kriitika ja pilkamine on mõned informaalsetest sotsiaalsetest kontrollidest, mis hoiavad inimesi hälbivast käitumisest kõrvale. Crosbie on välja toonud neli põhilist informaalset sotsiaalset kontrolli tüüpi⁵¹:

1. sotsiaalsed hüvitised – sisaldavad naeratusi, heakskiidu noogutusi ja tegevusi nagu töötaja premeerimine, kuulekuse tasu ja kaudselt hälbiva käitumise mitte heakskiitmist;
2. karistused – sisaldavad kulmukortsutust, kriitikat ja isegi ähvardusi, on suunatud otseselt hälbivatele käitumisaktidele ja kavatsusega need peatada;
3. veenmine – on veel üks viis tuua hälvikud tagasi mittehälbiva käitumise juurest;
4. normide uuesti määratlemine – on enim komplitseeritud viis. See, mis oli enne käsitletud hälbiva käitumisaktina, nüüd seda enam ei ole. Või ka vastupidi.

Sotsiaalne kontroll põhjustab märgistamise. Hälbivat käitumist ega kuritegevust ei saa üldse olla ilma sotsiaalset kontrolli harrastava „üldsuseta“. Meist igaüks tegeleb märgistamisega nii või teisiti iga päev. Teiselt poolt aga võivad mitmesugused ametliku kontrolli vormid olla üksjagu rohkem „märgistavad“. Vahel tekib selline märgistus juhuslikult ega ole mingi reaalse põhjendusega. Sellele vaatamata võib olla väga raske sellist märki endalt maha raputada.⁵²

Stigmatiseerimine on küll kaasnev nähtus ning mitte eesmärk iseeneses, kuid selle toel on kontrollitav ühiskonna poolt loodud normide järgimine. Inimestele üldjuhul ei meeldi saada teiste poolt negatiivsete hinnangute osaliseks, mistõttu, teades, et igasugusele õiguskorda riivavale teole antakse hinnang ning sellega võib kaasneda ka laiema üldsuse silmis isiku

---

⁴⁹ N.J. Smelser, lk 145.

⁵⁰ N.J. Smelser, lk 147.

⁵¹ N.J. Smelser, lk 146.

⁵² M. Laine. Sissejuhatus kriminoloogiasse ja hälbiva käitumise sotsioloogiasse. Tallinn: Eesti Riigikaitse Akadeemia 1997, lk 50-51.

stigmatiseerimine, millele võivad järgnevad ka erinevad kitsendused ja piirangud edasiselt vabalt valitud elu elamiseks, aitab see kaasa sotsiaalsele kontrollile.

Vaatamata väljakutsetele, mida stigmatiseerimisel saadud staatusega hakkamasaamine endast tähendab, on suundumuseks suurenenud toetus sildistamisele kui sotsiaalse kontrolli vahendile. Mida aga ei ole hoolikalt kaalutud, on see, kas selline tahtlik stigmatiseerimine motiveerib neid, keda on sildistatud end tegema vähem silmatorkavaks, ning seetõttu on raskem teda tähele panna ja palju keerulisem kontrollida.⁵³

2.2. Hälbivale käitumisele ja konkreetsele kuriteole hinnangu andmine

Õiguskorra kaitsmise huvide arvestamine kujutab endast üldpreveniivseid kaalutlusi. Karistusseadustik (edaspidi KarS) on loobunud negatiivsest ehk hirmutamispreventsioonist, mis seisneb konkreetse isiku karistamisega teistele isikutele hirmutava toime avaldamises. Seevastu positiivne üldpreventsioon seab oma eesmärgiks avaldada õiglase karistusega mõju, mis kinnitab inimeste usku normikehtivusse ja usaldust õiguskorra vastu.⁵⁴

Karistuseesmärkide antinoomia raames näitab üldpreventsioon konkurentsieripreventsiooniga, miks kohtualust tuleb karistada, kuigi see näib eripreventiivselt tarbetu.⁵⁵

Töö autori hinnangul toimib kaudselt ka hirmutamispreventsioon, kus teised inimesed näevad, et süütegude toimepanemise eest karistatakse, mistõttu võivad nad hoiduda just nimelt seetõttu süütegude toimepanemisest.

Kurjategijate sildistamise mõju aitab kaasa üldpreveniivsete eesmärkide täitmisele. Stigmatiseeritud isikutele on valu, mis on tekitatud stereotüüpidest, eriti tugev.⁵⁶ Stereotüübid ja eelarvamused on üks kaasnev nähtus, mis esineb kurjategijaks olemisel. Inimesed soovivad vältida selliseid märke ja staatusi, mis eraldavad neid ühiskonna valitsevast inimkooslusest, ning mis on pigem kantud negatiivsest tähendusest.

---

⁵³ T. A. Winnick, M. Bodkin, lk 297. 14.01.2013.a.

⁵⁴ J. Sootak, P. Pikamäe. Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tartu: Juura 2009, lk 234.

⁵⁵ J. Sootak. Sanktsiooniõigus. Tallinn: Juura 2007, lk 135.

⁵⁶ E.E. Jones, A. Farina, A.H. Hastorf, H. Markus, D.T. Miller, R.A. Scott. Social Stigma. The Psychology of Marked Relationships. New York: W.H Freeman and Company 1984, lk 155.

Hälbivale käitumisele üleüldiselt ning ka kitsendades seda konkreetse kuriteoni hinnangu andmiseni, toimub küll läbi formaalse protsessi alates seadusloomest kuni vastava seaduse alusel toimepandud kuritegude sanktsioneerimiseni, kuid sellel on tugevad mõjud ka isikute sildistamisel.

Sotsiaalse kontrolli tagamiseks on loodud normid, mille mittejärgmine toob kaasa sanktsioonid. Sanktsioonidega, tulenevalt ka nende raskusastmetest, sh kuritegude raskusastmetest,⁵⁷ on määratletud, millised ühiskonna silmis asetleidvad teod väärivad suuremat hukkamõistu ning millised teod on vähem kaalukad. Nende normide rikkumisega kaasneb sildistamine, millest omakorda üldine avalikkus näeb, mis tagajärgi normide rikkumine toob ning selle vältimiseks on võimalik kohandada oma käitumist õiguskuuleka eluviisi suunas.

2.3. Kurjategijate mõjutamine

Kinnipeetava suunamine õiguskuulekale käitumisele on vangistuse täideviimise põhieesmärk ning tähendab karistuse sellist täideviimist, mis peab andma vangistatule võime tulla sotsiaalselt vastutavana edaspidises elu toime ilma õiguskorda rikkumata. See tähendab karistatu resotsialiseerimist, tema taaslõimimist ühiskonda vähemalt sel määral, et ta ei pane toime uusi kuritegusid. Selliselt määratletud täideviimiseesmärk annab selgelt eelise võimaluste loomisele ning jätab tagaplaanile õigusriiklikult vastuvõetamatu parandamiseesmärgi. Süüdimõistetud suunamist võib käsitleda ka eesmärkide astmestikuna või etappidena, mis algab individuaalse täitmiskava koostamisega läbi õppimise ja töötamise ja vanglavälise suhtlemise ning lõpeb tingimisi enne tähtaega vabastamise ja kriminaalhooldusega.⁵⁸

Eripreventsioon peab silmas eesmärki hoida konkreetne isik edaspidi kuritegu toime panemast. Karistuse eripreventiivne eesmärk avaldub kolmes vormis: hirmutamise, parandamine ja kindlustamine.⁵⁹ Süüdlase isikuga on seotud ka karistustundlikkus – karistatava isikuomadused, mis annavad aluse hinnata karistuse sisuks olevate minetuste ja

---

⁵⁷ Karistusseadustik. RT I 2001, 61, 364 - RT I, 17.04.2013, 2. 27.04.2013.a, KarS §-d 3 ja 4.

⁵⁸ L. Madise, P. Pikamäe, J. Sootak. Vangistusõigus. Kommenteeritud väljaanne. Tartu: Juura 2009, lk 34.

⁵⁹ J. Sootak (2007), lk 132.

preventiivsete mõjude toimet süüdlasele. Need mõjud võivad olla otsesed, nt rahalise karistuse mõju isiku varalisele seisundile, töökoha kaotus, või kaudsed, nt mõju isiku edasisele karjäärile, mõju perekonnale.⁶⁰

Sotsiaalse kontrolli ja märgistamise suhe on vastandlik.

Sotsiaalne kontroll oma tegevuse kaudu põhjustab märgistamise, samas märgistamine iseenesest aitab kaasa sotsiaalse kontrolli tagamisele, pannes isikule külge sildi, mis kahjustab tema olukorda teda ümbritsevas elukeskkonnas. Samuti piirates tema võimalusi tingimuste loomiseks. See aga võib mõjutada omakorda isikut edaspidi mitte toime panema uusi kuritegusid, kuna tagajärjena võivad kaasneda sildistamisega kaasnevad tagajärjed. Ilmselgelt ei ole sildistamisel kurjategijate mõjutamisel absoluutset jõudu, kuid karistuse eesmärgi täitmine läbi isiku stigmatiseerimise on võimalus panna isikut mõtlema tagajärgedele.

---

⁶⁰ J. Sootak (2007), lk 134.

3. Õiguskaitseorganite ja meedia roll stigmatiseerimise protsessis

Eelmisest peatükist nähtub, et hälbiv käitumine on ühiskonna poolt seatud normidest kõrvalekalduv käitumine, millele järgneb ühiskonnapoolse üldjuhul negatiivse tähendusega märgi külgepanemine. Stigmatiseerimise protsess tähistab teed õigusvastase teo toimepanemisest kurjategija staatust ja märki kandva isikuni. Kurjategijate märgistamise protsesse on autori hinnangul kaks: kurjategijate formaalne märgistamine õiguskaitseorganite poolse tegevuse käigus ning kurjategijate informaalne märgistamine meedias kajastatu kaudu.

Kõigepealt antakse käesolevas peatükis ülevaade protsessi selgitavatest teoreetilistest käsitlustest ning seejärel peatutakse õiguskaitseorganite ja meedia rollil isikutele sildi külgepanemisel.

3.1. Stigmatiseerimise protsessi teoreetiline käsitlus

Tavaliselt on üleminek käitumisakti hälbeliseks märgistamisest isiku hälbeliseks märgistamiseni protsessi tulemus.⁶¹

Märgistamisteoreetilise suuna esindaja Howard Becker kirjutab: Heroiini soonde süstimine ei ole oma loomult hälbiv tegevus. Kui õde süstib haigele narkootikumi arsti ettekirjutuse järgi, siis on see normaalne. See on sobilik, kui seda tehakse viisil, mida ühiskonnas ei peeta hälbivaks. Teo hälbivus lähtub viisist, kuidas seda määratleb avalik arvamus.⁶²

Matti Laine eristab kahte erinevat märgistamise viisi⁶³:

1. Väline märgistamine - /../ mida ühiskond teeb sotsiaalse kontrolli kaudu;
2. Sisemine märgistamine - /../ selline sotsiaalne kontroll tekitab olukorra, kus inimene hakkab ennast hälbivaks ja kuritegelikuks pidama. Inimene nagu märgistaks ennast ise ja hakkab käituma nii, nagu tema enda pandud pitsid eeldab. Kui inimene tembeldatakse näiteks vägivaldseks ja ohtlikuks, võib ta hakata seda ennustust täide viima, ehkki ta tegelikult nii ohtlik ei pruugi olla.

---

⁶¹ N.J. Smelser, lk 141.

⁶² Matti Laine, lk 50

⁶³ Matti Laine, lk 51.

Stigmatiseerimisteoreetikud eristavad hälvikuks kujunemise protsessis järgmisi staadiume⁶⁴:

1. Esmane üleastumine (esmane hälbivus);
2. Negatiivne ühiskondlik reaktsioon;
3. Uus esmane hälbivusakt;
4. Tugevam ühiskondlik reaktsioon ja võõrandumine;
5. Edasine hälbivus, kuid solvumistunde ja vaenulikkusega karistajate suhtes;
6. Taluvuse kriis;
7. Indiviidi stigmatiseerimine hälvikuks;
8. Indiviid hakkab end pidama hälvikuks ja liitub tugevamalt hälbiva subkultuuriga;
9. Indiviid paneb toime tõsisema hälbiva käitumise akti, toimub teisene hälbimine;
10. Hälbivuse edasine tugevnemine, indiviid võtab omaks hälbiva elustiili.

Nagu eeltoodust näha, siis teoreetilise käsitluse kohaselt eelneb enne sisemist märgistamist mitmeid etappe, mis kõik rajavad teed selle seisundini, mil isik võtab üle ühiskonnapoolse arvamuse temast. Siinkohal tasub märkimist, et kõigepealt märgistab isikut ühiskond ning alles ühiskonnapoolse märgistamise tagajärjel hakkab toimuma sisemine märgistamine, mille tagajärjel võib isik hakata end pidama ühiskonnapoolse sildi kandjaks ning tulenevalt sellest võib järgneda ka vastavale staatusele esitatavate ootuste täitmine. Ehk isikul võib tekkida arusaam endast kui kurjategijast, mille tagajärjeks leiab ta, et on kohati õigustatud ka vastavalt temale omistatud staatusele käituma.

Vastavalt Rotenbergile, annab sotsiaalne märgistamine tulemuseks enesemärgistamise, kui märgistatu aktsepteerib ja usub sellesse märki, mille teised on temale külge omistanud. Rotenberg defineeris enesemärgistamist kui „isiku põhiline sotsiaalne ja enese-identiteet“, mis kategooriliselt klassifitseerib isiku, tema enese ja teiste silmade läbi, õnnestunuks või läbikukkujaks.⁶⁵

Selleks, et toimuks enesemärgistamine, peab isik kõigepealt olema teadlik vasturääkivusest mis esineb selles, kuidas tema reageerib ja, kuidas ta peaks reageerima sellises olukorras.⁶⁶

Kõik sotsiaalsed grupid teevad reegleid ja katsetavad, mingil ajal ja teatud tingimustes, neid jõustada. Sotsiaalsed reeglid defineerivad situatsioone ja neile vastavaid käitumisviise, piiritledes mõne tegevuse kui „õige“ ja keelustades teise tegevuse kui „vale“. Kui reegel on

---

⁶⁴ I. Aimre, lk 184.

⁶⁵ T. A. Hayes. Labeling and the Adoption of a Deviant Status. – Deviant Behaviour. 2010 31. Arvutivõrgus: <http://www.tandfonline.com.ezproxy.utlib.ee/doi/pdf/10.1080/01639620903004861>, lk 275. 14.01.2013.a.

⁶⁶ T.A. Hayes, lk 275. 14.01.2013.a.

jõustatud, siis isikut, kes on seda reeglit rikkunud, vaadatakse, kui erilist isikut, seda keda ei saa usaldada elama grupi poolt kokkulepitud reeglite järgi. Temasse suhtutakse kui kõrvalseisjasse (vastuvõetamatusse isikusse).⁶⁷

Eeltoodu näitab, et isik, kes rikub sotsiaalseid reegleid, on sotsiaalses grupis, nt ühiskonnas, eristatud tänu tema poolt toime pandud teole. Ja ühiskonna poolt suhtutakse temasse teisiti, kui neisse, kes reegleid ei riku või kelle reeglite rikkumist ei ole avastatud.

Seda, kas isik võtab omaks või mitte hälbiva identiteedi, sõltub mitmetest faktoritest, mis sisaldab seda, kui sageli, kui pikalt ja kui intensiivselt teised inimesed sunnivad peale seda identiteeti ja kui hästi suudab isik vastu panna rolli sisseminekule.⁶⁸

3.2. Õiguskaitseorganite roll isikute stigmatiseerimisel

Formaalne kontroll on „ametlik“ ja tavaliselt kaasab suuri organisatsioone nagu politsei.⁶⁹ Lähtudes Eesti kriminaalõigusest,⁷⁰ on õiguskaitseorganiteks, mille kaudu toimub isiku stigmatiseerimine politsei uurimisasutusena, prokurör riikliku süüdistajana, kohus õigusemõistjana ning vangla mõistetud karistuse täideviijana. Õiguskaitseorganite mõju kaudu isiku stigmatiseerimine on kaasnev nähtus õiguskaitseorganite poolse tegevusega, mille seadus neile ette kirjutab. Siinkohal tuleb silmas pidada, et kuigi õiguskaitseorganite tegevus ei ole otseselt suunatud isikule „kurjategija“ märgi külgepanemiseks, vaid on kuriteo uurimine, kurjategija karistamine ning karistuse täideviimine, siis käesolevas töös on käsitletud just õiguskaitseorganite tegevuse käigus kaudselt isikute stigmatiseerimine, mitte see, millele nende tegevus tegelikult suunatud on.

Eesti Vabariigi Põhiseaduse (edaspidi PS) § 22 kohaselt ei tohi kedagi käsitada kuriteos süüdi olevana enne, kui tema kohta on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus.⁷¹ Karistusseadustiku (edaspidi KarS) § 3 lg 3 kohaselt on kuritegu käesolevas seadustikus sätestatud süütegu, mille eest on füüsilisele isikule põhikaristusena ette nähtud rahaline karistus või vangistus ja

---

⁶⁷ H. S. Becker. Outsiders. Studies in the Sociology of Deviance. New York: The Free Press: A Division of the Macmillan Company 1966, lk 1.

⁶⁸ N.J. Smelser, lk 144.

⁶⁹ N.J. Smelser, lk 145.

⁷⁰ Kriminaalmenetluse seadustik. Riigikogu seadus 12.02.2003. RT I 2003, 27, 166 - RT I, 03.05.2013, 12. Elektrooniline Riigi Teataja. Arvutivõrgus: <https://www.riigiteataja.ee/akt/122032013017>. 16.04.2013.a.

⁷¹ Eesti Vabariigi Põhiseadus. Rahvahääletusel vastu võetud 28.06.1992. RT 1992, 26, 349 - RT I, 27.04.2011, 1. - Elektrooniline Riigi Teataja. Arvutivõrgus: <https://www.riigiteataja.ee/akt/127042011002>. 16.04.2013.a.

juriidilisele isikule rahaline karistus või sundlõpetamine. KarS § 2 lg 2 sätestab: Karistatakse teo eest, kui see vastab süüteo koosseisule, on õigusvastane ja isik on selle toimepanemises süüdi.

Eeltoodust tulenevalt võib järeldada, et kurjategija staatuse omandamiseks tuleb toime panna karistusseadustikus sätestatud tegu ning teo toimepannud isiku suhtes peab olema jõustunud süüdimõistev kohtuotsus.

PS § 56 p 1 kohaselt teostab kõrgeimat riigivõimu riigi rahvas hääleõiguslike kodanike kaudu Riigikogu valimisega. PS § 59 järgi kuulub seadusandlik võim Riigikogule. Seega kuulub Riigikogu pädevusse seaduste loomine, muuhulgas on ka karistusseadustik Riigikogu poolt välja antud. Kuna hääleõiguslik rahvas teostab kõrgeimat riigivõimu Riigikogu valimisega ning Riigikogu on vastu võtnud karistusseadustiku, milles on sätestanud kõik kuriteo koosseisud, mis kajastavad ühiskonna poolt kõige enim taunitavaid ehk deviantsemaid käitumisakte, siis on riigi rahvas, olles Eesti Vabariigis ühiskonna enamus, määranud kindlaks need käitumisaktid, mille puhul on ühiskonna reaktsioon kõige negatiivsem.

Absolutistliku definitsiooni järgi ongi hälbiv käitumine see, mis põhineb väärtushinnangutel põhinevatel absoluutsetel standarditel. Teatud tegevused ja tingimused kvalifitseeruvad kui hälbivad käitumisaktid, kuna neid on alati defineeritud hälbivateks käitumisaktideks (läbi traditsiooni või tava).⁷²

Kriminaalmenetluse seadustiku (edaspidi KrMS) § 6 sätestab kriminaalmenetluse kohustuslikkuse põhimõtte: „*Kuriteo asjaolude ilmnemisel on uurimisasutus ja prokuratuur kohustatud toimetama kriminaalmenetlust, kui puuduvad käesoleva seadustiku §-s 199 sätestatud kriminaalmenetlust välistavad asjaolud või kui käesoleva seadustiku § 201 lõike 2, § 202, 203, 203¹, 204, 205 või 205¹ kohaselt puudub alus lõpetada kriminaalmenetlus.*“ KrMS § 193 lg 1 kohaselt alustab uurimisasutus või prokuratuur kriminaalmenetlust esimese uurimis- või muu menetlustoiminguga, kui selleks on ajend ja alus ning puuduvad käesoleva seadustiku § 199 lõikes 1 sätestatud asjaolud.

Seega, lähtuvalt seadusest, alustab uurimisasutus või prokuratuur kriminaalmenetlust, kui ilmnevad kuriteo asjaolud.

Käsitledes kriminaalõigust kui formaalse sotsiaalse kontrolli süsteemi, saame me identifitseerida mitmeid etappe hälvikute kujunemisel: esiteks, isik on arreteeritud,

---

⁷² M.B. Clinard, R.F. Meier, lk 8.

järgmiseks, ta on antud üle kriminaalõigussüsteemile, mis otsustab, kuidas seda juhtumit tuleks käsitleda, kõige lõpuks, olenevalt teisest etapist saavutatud tulemusest, saadetakse isik vanglasse või karistatakse mõnel muul viisil.⁷³

Esimene etapp selles protsessis üldjuhul sisaldab politseiametniku ja isiku, keda kahtlustatakse seaduserikkumises, kohtumist.⁷⁴

KrMS § 33 lg 1 kohaselt on kahtlustatav isik, kes on kuriteos kahtlustatavana kinni peetud, või isik, keda on piisav alus kahtlustada kuriteo toimepanemises ja kes on allutatud menetlustoimingule.

Võime lugeda isikule esmase märgi külgepanemiseks isikule kahtlustuse esitamist, kuna sellisel juhul on antud isiku suhtes hinnang, vaatamata asjaolule, et puudub tegelikult veel süüdimõistev otsus. See on esimene etapp näitamaks suhtumist isikusse, mis tuleneb sellest, et olemasolev informatsioon annab aluse pidada isikut kurjategijaks.

KrMS § 35 lg 1 kohaselt on süüdistatav isik, kelle kohta prokuratuur on koostanud süüdistusakti käesoleva seadustiku § 226 kohaselt või kellele on esitatud süüdistusakt kiirmenetluses või isik, kellega on kokkuleppemenetluses sõlmitud kokkulepe.

Kui politsei uurimisasutusena on lõpetanud uurimise ning prokuratuur leiab, et tõendid on piisavad, et isiku kohta koostada süüdistusakt või sõlmida isikuga kokkulepe ning saata see kohtusse, siis saab kahtlustatavast süüdistatav. Märgil „süüdistatav“ on isiku suhtes juba suurem mõju ning kuigi taaskord ei ole tema kohta jõustunud süüdimõistvat kohtuotsust, siis on see järjekordne samm isiku stigmatiseerimisel.

Järgmine etapp isiku suhtes „kurjategija“ märgi süvendamisel on täheldatav maakohtu otsuses KrMS § 309 lg 1, lg 3 alusel, tehes süüdimõistva kohtuotsuse, kui kohtuliku arutamise tulemina on tõendatuks tunnistatud, et kuriteo on toime pannud süüdistatav. Kui otsuse peale apellatsiooni ei esitata, siis jõustub kohtuotsus ning isik on KrMS § 35 kohaselt süüdimõistetu. Kui isikule on mõistetud reaalne vangistus, siis isik asub pärast kohtuotsuse jõustumist (ka varem) kandma temale mõistetud karistust vanglas. Vangistusseaduse § 2 kohaselt on kinnipeetav käesoleva seaduse tähenduses vanglas vangistust kandev süüdimõistetu. Lisaks kurjategija märgile saab isik vanglasse karistust kandma asudes endale külge ka sildi „kinnipeetav“. KarS § 56 lg 2 sätestab: „*Vangistust võib mõista ainult siis, kui*

---

⁷³ N.J. Smelser, lk 147.

⁷⁴ N.J. Smelser, lk 147.

karistuse eesmärke ei ole võimalik saavutada kergema karistusega. Kui käesoleva seadustiku eriosa paragrahv võimaldab vangistuse kõrval mõista ka muid, kergemaid karistusi, peab kohus otsuses vangistuse mõistmist põhistama.“ Tulenevalt karistusõiguse põhimõttest, on sõnal „kinnipeetav“ palju suurem tähendus, kui lihtsalt sõnal „süüdimõistetud“, sest isikule mõistetakse vangistus ainult sellisel juhul, kui karistuse eesmärke ei ole võimalik saavutada kergema karistusega. Vangistus on piiravaim lubatud õigus isiku karistamisel, mistõttu on kohus andnud oma hinnangu isiku käitumisele kui vangistust nõudvale käitumisele.

Vangla ongi õiguskaitseorganina viimane etapp isiku märgistamisel. Kinnipeetavana on isikul piiratud vabadus ning ta on ühiskonnast isoleeritud.

Kui isik pärast vangistusest vabanemist on määratud kriminaalhooldusele, siis on ta kohustatud täitma kontrollnõudeid,⁷⁵ mis veelgi enam süvendavad tema kohustust alluda süüdimõistetuna edaspidigi õigussüsteemi poolt kehtestatud reeglitele.

Formaalne märgistamine kaasneb ühiskonnas vastuvõetud normide rakendamisel, kui seaduse alusel töötavad ja pädevad õiguskaitseorganid annavad hinnangu isiku poolt toimepandud käitumisaktile, mis võib osutuda negatiivseks.

Samas tuleb nentida, et ka olukordades, mil isiku suhtes kas lõpetatakse kriminaalmenetlus või jõustub õigeksmõistev kohtuotsus, on toimunud vähemalt mingi osa protsessist, mille alusel võib temale külge jääda märk vaatamata sellele, et ta ei ole kurjategija. Käesolevas töös seda aspekti lähemalt ei käsitleta.

Formaalne märgistamise protsess annab aluse ka isikute märgistamiseks läbi informaalsete kanalite, nt läbi meedia.

Informaalne märgistamise protsess saab alguse õiguskaitseorganite poolsele tegevusele järgnevalt meediale antud informatsioonist ning sageli jätkub see paralleelselt formaalse märgistamisega, mis olenevalt eeltoodud protsessi etapist, süvendab järjest enam informaalset märgistamist.

---

⁷⁵ Karistusseadustik. RT I 2001, 61, 364 - RT I, 17.04.2013, 2. KarS §-id 75, 76.

3.3. Meedia roll isikute stigmatiseerimisel

Meedia roll isikute stigmatiseerimisel on tänapäeva ühiskonnas üsna suur. Elades infoajastul ning omandades informatsiooni igapäevaselt erinevatel viisidel erinevatest meediakanalitest järjest suurendab meedia mõju inimestes arvamuse kujundamisel. Lisaks on esimene kokkupuude informatsiooniga enamikule ühiskonnast just läbi meedia, mistõttu sõltub sellest päris palju, kuidas meedia mingit sündmust kajastab – kas pigem negatiivse või pigem positiivse alatooniga.

D. McQuaili kohaselt tähistatakse terminiga massimeedia lühidalt suure levialaga kommunikatsioonivahendeid, mis jõuavad ühiskonnas peaaegu igäheni. See mõiste osutab mitmetele meediumitele, mis nüüdseks on pika ajaloo ja üldtuntud, nt ajalehed, ajakirjad, film, raadio, televisioon ja fonogramm.⁷⁶ Tänapäeval lisandub siia loetellu ka internet.

Meedia võib õpetada norme ja väärtusi, näidates sümboolset karistust ja tunnustust meedias esitatud erinevat laadi käitumise eest. Sotsialiseerumine on õppimisprotsess, mille käigus me omandame teadmisi, kuidas käituda teatud olukordades, samuti teadmisi teatud ühiskondliku rolli või staatusega kaasnevate ootuste kohta. Järelikult pakub meedia pidevalt käitumismudeleid ja pilte elust enne tegeliku kogemuse olemasolu.⁷⁷

Mitmesuguste suhtlemisvahendite kaudu levivat infot, millesse on koondunud inimpõlvete kogemus ning kaasaegse ühiskondliku tunnetuse resultaadid, nimetatakse sotsiaalseks teabeks. Sotsiaalse teabe erinevates valdkondades eristatakse kolme põhiaspekti:

1. Teadmised ümbritseva looduse, ühiskonna, inimese enda kohta;
2. Väärtused ja hinnangud, mis väljendavad inimlikku emotsionaalset suhtumist, subjektiivset eelistust, tegevuseesmärke;
3. Normid, käitumis- ja tegevuseeskirjad, ühiskonnas heakskiidetud mõtlemis-, toimimis- ja suhtlemismallid.

Nimetatud sotsiaalse teabe küljed on omavahel tihedasti põimunud, moodustades tervikliku maailmapildi, mis haarab nii kujutlusi ja arusaamasid objektiivselt olemasolevatest nähtustest

---

⁷⁶ D. McQuail. McQuaili massikommunikatsiooni teooria. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus 2000, lk 3.

⁷⁷ D. McQuail (2000), lk 412.

ja nendevahelistest seostest kui nendele nähtustele antavad hinnangud, aga ka kindlaid arusaamu ja oskusi, kuidas ühe või teise nähtuse suhtes teatud olukorras käituda.⁷⁸

Veel üks meedia konservatiivse ideoloogilise häälestatuse teooria element on tähelepanek, et meedia määratleb teatud liiki käitumist ja teatud gruppe ühiskonnast kõrvalekalduvate ja sellele ohtlikena. Lisaks ilmselgelt kriminogeensetele grupeeringutele kuuluvad siia hulka ka teismeliste kambad, narkomaanid, jalgpallihuligaanid ja mõned seksuaalsed kõrvalekalded. Väidetakse, et meedia hindab reaalselt ohtu sageli üle, tähtsustab üle selliste gruppide olemasolu ja nende tegevust ning kaldub õhutama moraalselt paanikat. Eesmärk on luua ühiskonna jaoks patuoinaid ja pahameele objekte, juhtida tähelepanu kõrvale tõelistest pahategudest, mille juured peituvad sotsiaalsetes institutsioonides, ja toetada avaliku korra ja seaduslikkuse esindajaid.⁷⁹

Meedia ulatus on lai – televisioon, ajakirjandus, raadio, internet – sealjuures internet on tänapäeval kiireim uudiste ja sündmuste edastusvahend ning vähemalt Eesti Vabariigis ja paljudes teistes arenenud riikides vaba ja kättesaadav igal hetkel.

Hall jt väidavad, et teatud liiki populaarse pressi kajastustes on keeruline vahet teha tõelise kriminaali ja poliitilise ekstremisti vahel. Sotsiaalabi saajaid võidakse liigitada asotsiaalsete elementide või „heaoluparasiitide“ hulka, sama võib juhtuda ka immigrantide, põgenike või rändrahvastega. Seda protsessi nimetatakse ohvri süüdistamiseks ja see on üks kollektiivse arvamusekujundamise tendentse, millele meedia aitab küllal tugevasti kaasa.⁸⁰

Kuigi kurjategijaid ei ole võimalik liigitada ohvrite alla, on nad siiski käsitletavad ohvritena märgistamise tähenduses. Just meedia annab lisaks õiguskaitseorganite poolsele märgistamisele kurjategijale külge kogu avalikkuse ehk ühiskonna ees vastava märgi. Kui õiguskaitseorganite poolne märgistamine on isikule külge jäänud läbi teatud formaalse protsessi, mida iga ühiskonnaliige eraldi ei ole täheldanud, siis meedia on see, mille kaudu saab iga ühiskonnaliige teada isiku teost ning vastavalt meedias käsitletule kujundab ka oma üldise arvamuse selle kurjategija suhtes.

---

⁷⁸ M. Lauristin, P. Vihalemm. Massikommunikatsiooni teooria. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool 1980, lk 19.

⁷⁹ D. McQuail (2000), lk 420.

⁸⁰ D. McQuail (2000), lk 420.

Isikul, kes tarbib meediat, puudub kokkupuude kriminaalasja materjalidega, mistõttu tema arvamuse kujundamisel on esimeseks sammuks meedias kajastatu. Meedia kaudu saab avalikuks isikute poolt toime pandud kuritegu ning toimepanemise asjaolud. See, kui palju on parajasti vastaval massikommunikatsioonivahendil informatsiooni ning kuidas ta selle edastab, mõjutab seda, kuidas meediat tarbivad inimesed sündmusest aru saavad ning millised järeldused nad endale sellest teevad.

Nii on meedia üks mõjukamaid sotsiaalse kontrolli teostajaid. Siin saab eristada meedia kahest rolli.

Esiteks teostab meedia sotsiaalset kontrolli informatsiooniedastajana, suunates tarbijaid õiguskorrale eluviisi poole, näidates ära nii ühiskonna poolt kuritegelikuks tunnustatud teod kui neile järgnevad sanktsioonid. Sellega on riik kasutanud meediat õiguskorra tagamise vahendina.

Teiseks aitab meedia teostada sotsiaalset kontrolli stigmatiseerimise kaudu. Pannes avalikkuse ees isikule külge märgi „kurjategija“, „kinnipeetav“ vm hälbiva käitumisaktide märkidest, aitab meedia kaasa stigmatiseerimise kaudsele eesmärgile mõjutada isikut mitte toime panema uusi kuritegusid, kuna neile järgneb sügavam häbimärgistamine.

Krimiuudiste lugeja on varustatud lugudega kuritegude toimepanemisest kui faktist, kuid tegelikkuses on loetu kujundatud tegelikkus. Valides teatud piiratud ulatuses kognitiivsete ja väärtustatud elementide hulgast, ja vahendatud organisatsiooniliste faktorite ja informatsiooniliste piiride kaudu, on krimiuudised kajastatud lugejale kui lood, millest oleks vaja teada.⁸¹

Meedia roll on oluline ja aktiivne nendes sündmustes, mis on avaliku ja kollektiivse iseloomuga, ajaloolise tähtsusega ning pikaajalised, mille jooksul toimub meedia ja põhitegelaste omavaheline suhtlemine.⁸² Seega on meedia roll oluline ka õiguskorda riivavate tegude kajastamisel.

Meedias kajastatu ei piirdu ainult isiku poolt toime pandud teo, selle uurimise, süüdimõistmise ja kinnipidamisasutusse määramisega, vaid lisaks võib täheldada, et ka

---

⁸¹ C. Winick. *Deviance and Mass Media*. London: Sage Publications 1978, lk 206.

⁸² D. McQuail (2000) lk 423.

vangistusest vabanemise äramainimine teatud isikute puhul on leidnud meedias avaldamist. 22.02.2013.a elektroonilise uudisteväljaande Delfi kaudu on avaldatud uudis, et „Tuntud kurjategija Leo Pulst vabaneb vanglast enne tähtaega“⁸³ ning 04.02.2013.a elektroonilise uudisteväljaande ERR kaudu on avaldatud uudis, et „Endine tuntud krossisõitja vabaneb vanglast enne tähtaega“.⁸⁴ Seega võib teatud juhtudel kinnipeetavatele, kellel on niigi juba küljes kurjategija märk, saada see märk ka vangistusest vabanemisel värskendust ehk seda tuletatakse ühiskonnaliikmetele meelde.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et massimeedia kaudu aidatakse kaasa sotsiaalse kontrolli teostamisele, kui käsitletakse erinevaid ühiskonnakorda riivavaid käitumisakte negatiivselt. Siiski toob meedias kurjategijate kajastamine kaasa neile mitteametliku märgistamise, mis võib mõjutada temast arvamust suurema isikuteriingi suhtes, kui formaalne märgistamine, kuna meedia on inimeste poolt peaaegu igapäevaselt tarbitav nähtus, mille kaudu saab suurem isikuteriing informatsiooni ühiskonna õiglustunnet riivavatest käitumisaktidest, sh kuritegudest ja muudest hälbivatest käitumisaktidest.

---

⁸³ Tuntud kurjategija Leo Pulst vabaneb enne tähtaega. – www.delfi.ee. 22.02.2013.a. Arvutivõrgus: http://www.delfi.ee/news/paevauudised/110_112/tuntud-kurjategija-leo-pulst-vabaneb-vanglast-enne-tahtaega.d?id=65722364. 27.04.2013.a.

⁸⁴ M. Kuul. Endine tuntud krossisõitja vabaneb vanglast enne tähtaega. – Eesti Rahvusringhääling veebiversioon. 04.02.2013.a. Arvutivõrgus: <http://uudised.err.ee/?06271841>. 27.04.2013.a.

4. Kurjategijate stigmatiseerimise tagajärjed

Kurjategijate stigmatiseerimine toob märgistatule kaasa nii materiaalsed kui ka sotsiaalsed raskused, mis muudavad keerulisemaks tema toimetuleku ühiskonnas ning kujundavad märgistatu isiksust mitte alati temale sobival või tema jaoks positiivsel määral.

M. Laine jagas stigmatiseerimise kaheks – väliseks ja sisemiseks.⁸⁵

Käsitledes stigmatiseerimise mõju isikule tuleb arvestada asjaoluga, et eelnevalt on toimunud juba väline stigmatiseerimine, mille kaudu võtab isik omaks temale peale pandud märgi ja lähtub sellest.

4.1. Stigmatiseerimise mõju isikule

Uuringud on näidanud, et sildistamisel on mitmesuguseid tagajärgi, sh häbelise käitumise tekitamine, häbelisuse kinnistamine ja niisuguste eluvaldkondade mõjutamine nagu perekondlikud, tööalased ja sõprussuhted. Inimesele külgeriputatud silt võib nii mõjutada kui ka mitte mõjutada otseselt inimese käitumist, küll aga mõjutab ta kindlasti teisi eluvaldkondi.⁸⁶ Traditsiooniline sildistamise teooria selgitab potentsiaalselt „laienevaid“ kriminaali või hälbivuse sildistamise tagajärgi kahel moel. Esimene tagajärg sisaldab identiteedi muutumist, ja teine rõhutab struktuurilist takistust traditsioonilisele elule sildistamise järel. Lisaks, võib silt „süüdimõistetud kinnipeetav“ aidata kaasa mitmete informaalsetele välistamistele, mis võib muuta ligipääsu mittekriminaalsetele tegevustele raskemaks ja kriminaalsed alternatiivid sellele tegevusele atraktiivsemaks.⁸⁷

---

⁸⁵ Supra, lk 21.

⁸⁶ B.B. Hess jt. lk 96-97.

⁸⁷ T. Chiricos, K. Barrick, W. Bales, S. Bontrager. The Labeling of Convicted Felons and Its Consequences for recidivism. – Criminology. 2007, Vol 45, issue 3. Arvutivõrgus: <http://onlinelibrary.wiley.com.ezproxy.utlib.ee/doi/10.1111/j.1745-9125.2007.00089.x/pdf>, lk 547-548. 14.01.2013.a.

Avalduste, mis on tehtud hälbivuse võimendamise kohta, on Becker arvanud, et üks kõige otsustavamaid samme hälbiva käitumise stabiilse mustri ehitamise protsessis on üsna suure tõenäosusega kogemus tabamisest ja avalikult sildistamisest kui kurjategija.⁸⁸

4.1.1. Kurjategija märgi omandamine läbi mina-pildi

Me omandame oma eneseidentiteedi, või eneseteadvuse (mina-käsitluse), peamiselt läbi oma sotsiaalsete vastasmõjude.⁸⁹ See on selgelt sotsiaalne protsess, kus teised inimesed on olulised meile, teadvustamaks endale oma mina-pilti ning meie elukogemuste hindamisel ja tõlgendamisel.⁹⁰ Ka kurjategijad on seotud teiste isikute arvamusega enese mina-pildi kujundamisel ning sildistamine annab tugevamalt märku arvamusest nende suhtes. Stigmatiseeritud isiku puhul võivad teiste inimeste poolt välja toodud reaktsioonid, vaatlused ja hindamine olla ebaproportsionaalselt negatiivsed,⁹¹ mis kujutab selle kurjategija jaoks enda kujundamisel nii ühiskonna kui ka enda silmis, endast ebaproportsionaalselt negatiivse inimese.

Kolm etappi – politsei, kohtud ja vangla jagavad ühte tähtsat omadust – kurjategija (hälviku) ja kontrolliorgani esindaja koostoimimine on kriitilise tähtsusega. Arreteerimise ajal politsei suhtleb kahtlustatavaga. Kohtus on suhtlemine süüdistatava ja kohtuniku, advokaatide, vandekohtu ja teiste kohtutöötajate vahel. Ja isiku kogemus vanglas samuti oleneb koostoimest teiste vangidega, vangivalvuritega jne. Teiste sõnadega, hälbiv (kuritegelik) käitumine on alati kahepoolne suhe, nii kurjategija kui ka sotsiaalse kontrolli esindaja koostoimimine, et määrata protsessi järeelm.⁹² Sellest tulenevalt, kuidas toimib isiku suhe eelnimetatud organite esindajatega ning kuidas suhtutakse temasse vastavate organite poolt, annab kohati aluse sellele, kelle hulka isik ennast liigitama hakkab. Stigmade külgejäamine kurjategija enda arvamuse kohaselt võibki tekkida läbi organite ja tema vahelise suhtluse, kus liignegatiivse kohtlemise tagajärjel võtab isik temale pandud sildi omaks võtta kergemini.

---

⁸⁸ D.P. Farrington. The Effects of Public Labelling. – British Journal of Criminology. 1977, issue 2. Arvutivõrgus: http://heinonline.org.ezproxy.utlib.ee/HOL/Page?handle=hein.journals/bjcrim17&page=112&collection=journal_s, lk 112. 14.01.2013.a.

⁸⁹ R. A. Baron, D. Byrne. Social Psychology. Understanding Human Interaction. 7. tr. USA: Allyn and Bacon 1994, lk 175.

⁹⁰ E.E. Jones jt, lk 111.

⁹¹ E.E. Jones jt, lk 111.

⁹² J.J. Smelser, lk 151.

Koos enesekäsitlusega ollakse teadlikud ka teistest võimalikest mina-käsitlustest. Alternatiivsed võimalikud minakäsitlused mõjutavad meid erinevatel viisidel⁹³:

1. Need mõjutavad motivatsiooni, kuna tuleviku „mina“ kujutelm käitub stimuleerivalt /.../ mingi ideaalse eesmärgi saavutamiseks;
2. On vasturääkivus enese tajumisel ja sellel, kuidas teised meid tajuvad;
3. Vasturääkivused selles, millised me oleme ja millised me olla soovime, võivad olla valusad ja emotsionaalselt traumaatilised;
4. Individuaalsed erinevused tõusetuvad nii, et osad inimesed näevad end tulevikus positiivselt muutujatena, teised näevad enda tuleviku „mina“ negatiivsetes joontes.

Arvamused, mida teised väljendavad isiku kohta, aitavad kaasa nende iseloomude kujundamisel ja kõrvalseisja arvamus võib mõnikord tuua kaasa muutusi isiku enesehinnangus.⁹⁴ Kurjategijate stigmatiseerimise näol antakse hinnang temale kui isikule ning kuna tegemist on üldjuhul negatiivse hinnanguga, võib see mõjuda isiku enesehinnangule.

Hälvikud (käesoleva töö kontekstis kurjategijad) ei ole inimesed nagu meie. Nad käituvad erinevalt või vähemalt paljud inimesed arvavad niimoodi. Lisaks erinevusele, hälbiv käitumine viitab millelegi, millele on antud negatiivne hinnang või on ebaväärtuslik.⁹⁵ Nt võib vangistusest vabanenud kinnipeetav, kes otsustab edaspidiselt elada oma elu seadusekuulekalt, saada tänu oma kinnipeetava staatusele teistsuguse kohtlemise osaliseks, mille tagajärjena on tal raskusi töö leidmisega, ühiskonda sobitumisega. Kui ka ühe isiku arvamus temast ei pruugi mõjutada tema mina-tunnetust, siis korduvalt negatiivse emotsiooni osaliseks saades võib ta sattuda olukorda, kus tema enesehinnang aina langeb.

Enesetõhusus on eneseteadvuse üks komponente, mis tegeleb isiku tajutud võimete ja pädevusega, et lahendada etteantud ülesanne. Enesetõhusus on rohkem sõltuv spetsiifilisest situatsioonist kui enesehinnang.⁹⁶ Kui kurjategijal ei õnnestu end konkreetses situatsioonis ühiskonnas kehtestada, nt leida endale töökoht või uued tutvused, võib isiku enesehinnang langeda, kuna ta ei suuda tõhusalt end ühiskonda sobitada.

---

⁹³ R.A. Baron jt, lk 175-178.

⁹⁴ R.A. Baron jt, lk 179.

⁹⁵ M.B. Clinard, R.F. Meier, lk 9.

⁹⁶ R.A. Baron jt, lk 185.

Enesehinnangut saab kõrgendada muutes käitumist nii, et see oleks kooskõlas isiku ideaalidega või lastes allapoole ideaalseid standardeid, mis sarnanevad rohkem isiku tegeliku käitumisega.⁹⁷ Isikul on võimalus vabalt valida, millist informatsiooni ta arvestab enese mina-pildi kujundamisel.⁹⁸

Mina-konteksti veel üks olulisi komponente on enesekontroll. Enesekontroll viitab astmele, milles inividid reguleerivad enda käitumist vastavalt välisele situatsioonile ja teiste reaktsioonidele (kõrge enesekontroll) või vastavalt sisemistele faktoritele nagu nende omad uskumused, iseloom ja huvid (madal enesekontroll).⁹⁹ Millist informatsiooni inivid otsustab valida enese kujundamise jaoks (just olulist või diagnostilist), sõltub isiklikest, situatsioonilistest ja ajaloolistest faktoritest. Tähtsaim on nendest faktoritest on üldistus enesest.¹⁰⁰

Isiku raamistik on organiseeritud uskumuste ja tunnete kollektsioon mingist maailmas olevast aspektist. Igal ühel meist on enese-raamistik, kus meie eneseteadvus on organiseeritud. Enese-raamistik on kognitiivne raamistik, mis juhib seda, kuidas me töötame läbi informatsiooni enda kohta. Enese-raamistikud peegeldavad kogu meie minevikus olnud olulisi kogemusi, kõiki meie praegusi teadmisi ja olemasolevaid mälestusi meie enese kohta, ja meie arusaama sellest, millised me olime minevikus, millised oleme nüüd ja millised võime olla tulevikus. Isiku enese-raamistik on kõige, mida isik teab või suudab ette kujutada enda kohta, summa.¹⁰¹ Kui märk muutub keskseks eneseteadvuse komponendiks, on stigmatiseerimise protsess sisse lülitatud.¹⁰²

Kurjategija sisemine „mina“ kujuneb välja tema elus toimunust. Kui toimunu ei soodusta tema enesehinnangu ja enesega rahulolu tõusu, siis võimaldab see negatiivse märgi omaksvõtmist kergemini ja isik on saavutanud enesestigmatiseerimise.

Hälviku roll üsna tihti saab peamiseks indiviidi rolliks. Peamine roll on väga tähtis isiku karakteri määratlemisel nii, et see isik hakkab end identifitseerima selle rolliga ja korraldab teised rollid selle ümber. Isik võib lõpuks välja kujundada hälviku eneseteadvuse läbi

---

⁹⁷ R.A. Baron jt, lk 181.

⁹⁸ E.E. Jones jt, lk 116.

⁹⁹ R.A. Baron jt, lk 189.

¹⁰⁰ E.E. Jones jt, lk 114.

¹⁰¹ R.A. Baron jt, lk 175-176.

¹⁰² E.E. Jones jt, lk 116.

selektiivse identifitseerimise läbi hälviku rolli, mille ta on valinud oma paljudest rollidest.¹⁰³ Isikul on seega läbi tugeva stigmatiseerimise lihtsam võtta omaks kurjategija roll ning olles selles rollis, on ta kohati kohustatud täitma selle rolli reegleid ja niimoodi võibki ta jääda kurjategijaks.

4.1.2. Sisemise¹⁰⁴ stigmatiseerimise tagajärjed

Enesehinnang viitab enesehindamisele, mida iga isik teeb. Isik, kes väljendab kõrget enesehinnangut usub, et on fundamentaalselt hea, võimekas ja väärt; madala enesehinnanguga näeb isik, et on kasutu, võimetu ja väärtusetu.¹⁰⁵

Kui isiku enesehinnang on madal ning ta ei usu end olevat parem, käesolevas kontekstis piisavalt võimekas, et saavutada ühiskonnas hakkamasaamine õiguskuuleka käitumise läbi ning peab ennast tulenevalt temale omandanud märgist ka selle märgi vääriliseks, võib isik lüüa käega ühiskonna normide kõrgusele tõusmisele ning taaskord suunduda õigusvastaste tegude juurde. Negatiivsed tunded, mis on tulenenud indiviidile väljastpoolt, võivad jõuda tema enesehinnanguni, mille tagajärjel võib inimene tunda end kui võõrkeha või tulnukas ning iga otsus kontakteeruda välismaailmaga nõuab erilist pingutust ning teadlikku otsustust, kas selline kokkupuude on väärt seda alandust ja uusi negatiivseid reaktsioone.¹⁰⁶

Stigmatiseerimise üks suurimaid tagajärgesid hälviku jaoks on kogeda hukkamõistmist, väljaheitmist ja mittesallivust indiviidide poolt, kes sunnivad talle peale märgi. Tavaline tulemus nendel kogemustel on ebaturvalisuse ja alaväärsuse areng, madal enesehinnang, kui hälvik avastab end olevat tüüpilises suhtluses nn normaalsetega.¹⁰⁷

Enesehindamine on samuti mõjutatud teiste isikute isiksustest, kellega me end võrdleme.¹⁰⁸ Teadmine enesest oleneb paljugi enda käitumise vaatlusest võrreldes teistega ning seejärel nähes ennast teiste silmis.¹⁰⁹ Kui võrdluse aluseks on ühiskonna silmis heal positsioonil

---

¹⁰³ M.B. Clinard, R.F. Meier, lk 55-56.

¹⁰⁴ Siinkohal on silmas peetud M. Laine poolt käsitletud välist ja sisemist stigmatiseerimist.

¹⁰⁵ R.A. Baron jt, lk 179.

¹⁰⁶ E.E. Jones jt, lk 111.

¹⁰⁷ R.G. Leger. Labelling and Its Consequences in a closed social system. Inmate Social Types and Deviant Behaviour. – British Journal of Criminology. 1981, issue 2. Arvutivõrgus: http://heinonline.org.ezproxy.utlib.ee/HOL/Page?handle=hein.journals/bjcrim21&page=109&collection=journal_s, lk 111. 28.04.2013.a.

¹⁰⁸ R.A. Baron jt, lk 179.

¹⁰⁹ E.E. Jones jt, lk 114.

olevad isikud, siis võib juhtuda, et kurjategija peab end nendest halvemaks ning tema enesehinnang langeb selle võrra; samas võib ta jällegi leida, et seesugused inimesed on tema jaoks eeskujuks ning pürgida nende tasemele. Samamoodi võib negatiivsel positsioonil isikutega võrdlusesse langedes leida kurjategija, et kuna kõik, kellega ta ennast võrdleb on temaga samal positsioonil, siis ei ole vajalik midagi parandada, ning see võib teda panna kohati pidama normaalseks kuritegelikku eluviisi; samas võib see jällegi viia soovini pürgida paremaks olemiseni.

Tulevikus esinevate võimaluste piiratus, mis on kujunenud välja kuritegelikust sildist, liidab kokku vajakajäämise ja ebasoodsasse olukorda panemise, et luua negatiivsed tagajärjed hilisemaks arenguks. Need summeeritud mõjud toovad tagajärjeks alates sotsiaalsete sidemete katkemisest, nagu sotsiaalsed tegevused (tööhõive) ja tavapärastest isikutest tsenseerimisest, kuni muutusteni enesekäsitusel.¹¹⁰

Sildistamise ning häbi ja uhkuse vahel on kujuteldav side, kus isikute kujutelm enesest ja nende käitumine on peegeldus teiste poolt antud hinnangutest.¹¹¹

Häbi võib sisaldada juhtumeid, milles isik kavatsetult on tegutsenud viisil, milles ta hiljem taipab, et oli mitte endavääriline. Häbi saab tulla mitmel erineval moel. See võib tuleneda kellegi teise käitumisest, mis võib põhjustada isikul alandustunde.¹¹² Süütunne, kõrvutades häbitundega, on teatud akti või mõne üleskirjutatud käitumisakti rikkumine. Peaasjalikult, süütunde tundmine on kartus karistamise ees, kuna rikuti seadusi, soove ja nende isikute moraali, keda isik kardab ja usub, et see isik võib temale põhjustada karistuse.¹¹³ Pidev, sh negatiivne meeldetuletus oma staatusest ühiskonnas mõjutab isikut niivõrd, et see paneb teda tundma end ühiskonnas alaväärsemana ja võib põhjustada häbi. Teades, et temasse ei suhtuta hästi, ei soovi ta tegeleda igapäevaprobleemidega nii nagu igaüks neist, kellel puudub häbimärk, ei saa ta eksisteerida seadusekuulekalt ja ta leiab teistsuguse viisi, kuidas toime tulla.

---

¹¹⁰ G. Lopes, M.D. Krohn, A.J. Lizotte, N.M. Schmidt, B.E. Vasquez, J.G. Bernburg. Labeling and Cumulative Disadvantage: The Impact of Formal Police Intervention on Life Chances and Crime During Emerging Adulthood. – Crime and Delinquency. 2012, 58. Arvutivõrgus: <http://cad.sagepub.com.ezproxy.utlib.ee/content/58/3/456.full.pdf+html?> lk 459. 25.04.2013.a

¹¹¹ G. Lopes jt, lk 458. 25.04.2013.a.

¹¹² C. Goldberg. Understanding Shame. New Jersey: Jason Aronson Inc 1991, lk 56.

¹¹³ C. Goldberg, lk 58-59.

Stigmatiseeritud on põlatud, devalveeritud, hüljatud, eiratud ja välditud. Nad kogevad diskrimineerimist, solvanguid, rünnakuid ja neid isegi mõrvatakse. Need, kes tunnetavad end olevat stigmatiseeritute grupi liige, on see siis nende ümber olevatele isikutele arusaadav või mitte, sageli kogevad psühholoogilist ahastust ja paljud vaatavad ennast ise põlglikult.¹¹⁴

Stigma võib mõjutada stigmatiseeritute käitumist. Neid, kelle kohta on teatud stereotüüpe ning need stereotüübid hakkavad esinema väga tihti, hakkavad käituma nii, nagu isikud, kes neid stigmatiseerivad, seda ootavad. See ainult muudab nende käitumist, kuid kujundab ka nende emotsioone ja uskumusi. Stigmatiseeritud sotsiaalsete gruppide liikmed tihti saavad eelarvamuste osaks, mis põhjustavad depressiooni.¹¹⁵ Depressioon on püsivalt väljendunud meeleolu alanemine, millega kaasneb elurõõmu kadumine, energia vähenemine ning mille tulemusena langeb toimetulekuvõime ja elukvaliteet.¹¹⁶

Stigmatiseerimine võib tuua endaga kaasa depressiooni, mis ei ole lihtsalt enam halb enesehinnang, vaid tegemist on tõsise haigusega, mille tagajärjeks ei ole samuti lihtsalt enam enesehaletsus.

4.2. Stigmatiseerimise mõju ühiskonnas hakkamasaamisel ja korduvkuritegevusele

Vanglast vananenud on sageli toimetulekuraskustes ja vajavad mitmesugust abi; nende taust võib takistada töö leidmist ja neid kardetakse kui uute kuritegude toimepanijaid. Teiste riikide uuringud on näidanud, et paari aasta jooksul pärast vabanemist on endistel vangidel suur risk panna toime uus kuritegu ning uuesti vanglasse sattuda, mis suurendab järgmiste kuritegude toimepanemise riski (seda kinnitas ka käesolev uuring). Seetõttu on oluline jälgida vanglast vabanejate elukäiku ja uurida uusi kuritegusid toime pannud isikute tausta, et välja selgitada peamised retsidiivsust soodustavad riskitegurid.¹¹⁷

4.2.1. Eelarvamused takistustena ühiskonnas hakkamasaamisel

Väline märgistamine tingib nii kurjategijate kui ka kinnipeetavate suhtes teatud eelarvamuste tekkimise, millel on ühiskonnas hakkamasaamisel negatiivne mõju.

¹¹⁴ Wikipedia. Social Stigma. 02.05.2013.a.

¹¹⁵ Wikipedia. Social Stigma. 02.05.2013.a.

¹¹⁶ K. Kapsi, M. Kulev (koost.). Depressioon. Patsiendiinfo. Tartu: Tartu Ülikooli Kliinikum Sine anno. Arvutivõrgus: http://www.kliinikum.ee/attachments/article/104/depressioon_PS.pdf. 03.05.2013.a.

¹¹⁷ A. Ahven, J. Salla, S. Vahtrus (koost.). Retsidiivsus Eestis. Tallinn: Justiitsministeerium 2010, lk 51.

Eelarvamus (in.k *prejudice*) viitab teatud spetsiaalset tüüpi käitumisele – üldiselt negatiivsele – teatud isiku suunas, kes kuulub mingisse sotsiaalsesse gruppi.¹¹⁸

Kurjategijad on teatud sotsiaalne grupp ühiskonnas, kelle suhtes on tihti peale eelarvamusi. Lähtudes toodud määratlusest¹¹⁹ võib öelda, et isikud, kellel on eelarvamus kurjategijate suhtes, hindavad kurjategijaid selles grupis teatud viisil (üldiselt negatiivselt) ainult selle tõttu, et kurjategijad on kurjategijategrupi liikmed. Eelarvamus võivad lisaks sisaldada uskumusi ja ootusi selle grupi liikmete suhtes – eriti stereotüüpe, viidates sellele, et kõik selle grupi liikmed omavad teatud ühiseid isiksuseomadusi ja käituvad teatud viisil.¹²⁰

Häbi, frustratsioon ja viha – peamised emotsioonid, mida isik võib kogeda teada saades, et teda on liigitatud kellekski. Stereotüübid ja kategoriseerimine on üksteisega seotud, kuigi nad on üksteisest lahutatavad kognitiivsed protsessid. Lippmann on öelnud: „Tegelik keskkond on kompleksne, ja liiga lühiajaline otseseks tutvuseks. Me ei ole varustatud tegelema nii paljude peensustega, nii suure mitmekesisusega, nii paljude variatsioonidega ja kombinatsioonidega. Ja kuigi me peame tegutsema selles keskkonnas, peame me sellest konstrueerima lihtsama mudeli, enne kui saame sellega tööle hakata.“¹²¹ Kategoriseerimine on protsess erinevate sotsiaalsete ja füüsiliste objektide ühte kategooriasse panemine ja on sageli stereotüüpide määramise eelkäijaks. Taylori kohaselt me ei anna isikutele stereotüüpe niisama, vaid me anname neile stereotüüpe, kuna nad on teatud kategooriate liikmed.¹²² Töö autori hinnangul on ühiskonnal teatud eelarvamus kurjategijate suhtes. Inimesed leiavad, et kes on kord juba kurjategija, see jääb selleks ka alati, vähemalt üldarusaama järgi. Sellest tulenevalt on ka paljuski mõjutatud kurjategijate hakkamasaamine ühiskonnas. Eriti keeruline on kinnipeetavatel, kuna nende märk on tugevam neile määratud karistuse mõju tõttu.

Uuringutest on selgunud, et tööandjad on üsna kõhklevad vargusi ja vägivallakuritegusid toime pannud, eriti korduvalt vangis olnud isikute töölevõtmisel. Väga ettevaatlikud ollakse ka narkomaanidega, kellele vargused on peamiseks elatusallikaks; probleemseks peetakse ka alkoholisõltuvust (probleemid töödistsipliiniga). Märksa vähem kartusi on isikute puhul, kes on vangis viibinud ainult ühe korra ja keda ei peeta n-ö väljakujunenud kurjategijaks, ja nende

---

¹¹⁸ R.A. Baron jt, lk 218.

¹¹⁹ R.A. Baron jt, lk 218-219.

¹²⁰ R.A. Baron jt, lk 219.

¹²¹ E.E. Jones jt, lk 155.

¹²² E.E. Jones jt, lk 156.

puhul, kelle haridustase ja töösused on suhteliselt head ja kelle toime pandud kuriteos ei nähta otsest ohtu tööandja varale (nt sõidukit joores juhtinud või majanduskuritegusid toime pannud isikud).¹²³ Kui otsustatakse ära, et isik kuulub teatud kindlasse sotsiaalsesse kategooriasse, siis me arvame, või vähemalt arvame et teame, et isiku kohta käib kõik see, mille me arvame olevat grupi liikmete tunnusteks.¹²⁴

Goffmani kohaselt on inimesed eriliselt stigmatiseeritud, kui nende liikmelisus vastavas kategoorias läbib enamiku või kõik nende sotsiaalsed interaktsioonid ja omistab sellele karakterile põhistaatuse.¹²⁵ Kurjategija põhistaatuseks on olla kurjategija, mitte ühiskonnas eksisteeriv tavakodanik.

Kõik me kuulume teatud kategooriatesse, mida hinnatakse negatiivselt vähemalt mingis kontekstis, ja nendes kontekstides võime me kirjeldada end kui stigmatiseeritud isikut. Kuid isik omab ainult siis stigmatiseeritu identiteeti, kui liikmelisus ühes, eelkõige negatiivses, kategoorias domineerib kõigis tema koostoimimistes.¹²⁶ Kinnipeetava või kurjategija staatusega inimese puhul võib saada märgatavalt domineerivamaks tema kuulumine õigusvastase käitumisega isikute gruppi. See aga piirab tema võimalusi ning loob eelarvamusi tema tegude ja käitumise suhtes. Mida rohkem on isiku kohta või isiku suhtes eelarvamusi, seda keerulisem on tal ennast võimalik tõestada pelgalt esmakohtumisel, kuid tihtipeale võib see jääda ainsaks kohtumiseks.

Järgnevalt on näha, kuidas Eesti kriminaalpoliitika on suunatud kohati süüdimõistetute, sh ka kinnipeetavate eristamisele ühiskonnast, mis kinnitab ühtlasi ka kurjategijate grupi negatiivset tähendust. Karistusregistri seaduse eelnõu seletuskiri ütleb: „*Juhime täiendavalt tähelepanu asjaolule, et teatud juhtudel esineb ka avalik huvi karistusandmete vastu. Võimalus saada karistusandmeid teise isiku kohta aitab omakorda kaasa teiste isikute õiguste ja vabaduste kaitsele. Nii on näiteks tööandjal võimalik kontrollida tööle võetava isiku karistatust üksnes seaduses sätestatud üksikjuhtudel. Samas on aga sageli isiku tausta teadmine tööandja huvides. Samamoodi võib see puudutada ka teisi lepingulisi suhteid. Teadmine teise isiku taustast võib mõjutada isiku otsust sõlmida ostu-müügi leping, üüri- või rendileping jne.*“¹²⁷

¹²³ A. Ahven, J. Salla, S. Vahtrus (koost.), lk 61.

¹²⁴ E.E. Jones jt, lk 156.

¹²⁵ E.E. Jones jt, lk 157.

¹²⁶ E.E. Jones jt, lk 157.

¹²⁷ Karistusregistri seaduse eelnõu seletuskiri. Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=8ffa1f1d-8dea-9b9b-53f1-ddf8f342a164&>. 16.04.2013.a.

Karistusregistri avalikkus aitab selgelt kaasa isiku eristamisele nende karistatuse kaudu ning nagu seletuskirjast näha, siis on avalikkus mõeldudki, vähemalt osaliselt, eristamiseks. On arusaadav, et isikul võib olla huvi temaga lepingulistest suhetes oleva isiku tausta ja isiksuseomaduste osas, kuid see jällegi annab võimaluse isikut ka nii öelda pärast vangistuse kandmist edasi karistada sellega, et tal puuduvad igasugused väljavaated edasise eluga toimetulekuks ning enda elujärje, ja võib-olla ka suhtumise õiguskorda, parandamiseks.

Ühtlasi on kriminaalpoliitika suunatud eelarvamuste kinnistamisele, nähes ette võimaluse eristada kurjategijaid teistest isikutest. Sellega on riik kinnitanud kodanike eelarvamusi kurjategijate kui ühiskonna silmis negatiivse märgi kandjate staatust. Töö autor nendib, et kuigi karistusregistri avalikkusel on kindlasti ka positiivne roll elukeskkonna kujundamisel, võib see siiski tuua kaasa osade kodanike puhul põhjendamatute eelarvamuste tõttu rasked tagajärjed oma eluga hakkamasaamisel.

Kurjategijate stigmatiseerimine toob endaga kaasa kurjategijate suhtes eelarvamuste tekkimise, mis omakorda mõjutavad pärast karistuse kandmist või karistuse kandmise ajal (tingimisi vabastatud, üldkasulik töö jt) nende võimalusi luua uusi sotsiaalseid suhteid või leida endale rahaliste vahendite saamiseks töökoht. Nende tegurite puudumisel on kurjategija toimimine tema elukeskkonnas piiratud ja võib endaga kaasa tuua uute kuritegude toimepanemise.

4.2.2. Kurjategija väline¹²⁸ märk takistusena ühiskonnas hakkamasaamisel

Kurjategijate taasühiskonnastamine toimub juba vanglas, kuid kuna tegemist on siiski suletud süsteemiga, ei pruugi isik veel tajuda tegelikke probleeme, mis leiavad aset pärast vangistusest vabanemist.

Goffman leidis, et me usume, et isikud, kellel on küljes stigma, ei olegi nagu päris inimesed. Selle eeldusega me teostame mitmeid erinevaid diskrimineerimisvorme, läbi mille me efektiivselt, sageli mõtlematult, vähendame selle isiku võimalusi elus hakkamasaamiseks.¹²⁹

Vanglast vabanemise järel töö saamine on üks peamisi eeldusi iseseisvaks toimetulekuks ilma uusi kuritegusid toime panemata. Vanglast vabanenute probleemid on olnud aastaid sarnased:

---

¹²⁸ Siinkohal on silmas peetud M. Laine poolt käsitletud välist ja sisemist stigmatiseerimist.

¹²⁹ E. Goffman. Stigma and Social Identity. - H.N. Pontell (koost.), lk 79.

napp haridus ja vähesed tööoskused, sõltuvus alkoholist või narkootikumidest, lähisuhte probleemid, tööpuudus, raskused legaalselt elatist hankida ja sellest tingitud eluaseme probleemid. Pikaajalise vangistuse korral võivad lisanduda kohanemiskeskused ja sotsiaalse tugivõrgustiku puudumine.¹³⁰

Tööandjad võivad olla vastumeelsed nende isikute palkamisel, kellel on eelneva kriminaalse sildi olemasolu. Uuringud on näidanud vangistuse mõju tööhõive võimalustele, kus potentsiaalsed tööandjad olid vähem valmis palkama avaldajaid, keda oli kirjeldatud kui varasemalt süüdimõistetud või vangistuses olnud. Samuti on leitud, et kuigi tööandjad näitavad üles tahet tööle võtta endist narkosõltlasest õigusrikkajat, siis vähem kui pooled kutsuvad tagasi neid tööle taotlejaid, kui neid, kellel puudub eelnev kuriteoregister.¹³¹

Kuritegelik käitumine ja formaalne kurjategija sildi omistamine võib samuti mõjutada nii otseselt kui ka kaudselt isiku majanduslikku jätkusuutlikkust.¹³²

Lopez'i jt poolt koostatud uurimuse tulemuste kohaselt on noorukieas sekkumine politsei poolt märgilise otsese tähendusega mõjutamaks kriminaalse eluviisi tulemusi. Varajane sildistamine mõjutab isiku finantsilist stabiilsust. Noorukieas sekkumine mõjutab töötust varajases täiskasvanueas, mis on tähendusrikkalt seotud hilisemalt täiskasvanute töötusega.¹³³

T.A. Winnick ja M. Bodkin on läbi viinud uurimuse, milles on uuritud vangistuses viibinud isikutelt, kuidas enamik inimesi suhtuvad endistesse vangidesse ning seda, kuidas nad hoiavad oma eelnevat karistust saladuses. Uurimistulemustest selgus, et nad on teadlikud sellest, kuidas nende personaalsed omadused neid devalveerivad ja neid ei kohelda nagu kõiki teisi, vaid pigem kui ebaõnnestujaid või heidikuid. Tulenevalt sellest, tundus oma kurjategija staatuse tõttu eemaldumine ja salajashoidmine loogilise reaktsioonina, kuna need strateegiad aitasid neil vältida või põgeneda nende stigmas põhjustatud negatiivse reaktsiooni eest. Samas ei kiitnud nad heaks kumbagi varianti, vaid leidsid, et parem oleks stigma majandamise strateegia. Paljud vastanutest uskusid, et töökoha kindlustamine on tänu nende märgile suureks väljakutseks.¹³⁴

---

¹³⁰ A. Ahven, J. Salla, S. Vahtrus (koost.), lk 61.

¹³¹ G. Lopes jt, lk 460-461. 25.04.2013.a.

¹³² G. Lopes jt, lk 461. 25.04.2013.a.

¹³³ G. Lopes jt, lk 476-477. 25.04.2013.a.

¹³⁴ T.A. Winnick, M. Bodkin, lk 295-333. 14.01.2013.a.

D.J. Harding on keskendunud oma artiklis sellele, kuidas endised vangid valitsevad oma stigmat tööturul, ning sellele, kuidas neil kujuneb sotsiaalselt arvestatav isiksus, kui nad integreeruvad töömaailma. Tulemuseks on ta leidnud, et endistel vangidel on võimalik peita oma omadusi (siinkohal ilmselt kurjategija minevikku), kuid tööturul võidakse kasutada nende suhtes taustakontrolli tööandjate poolt, mistõttu võidakse avastada nende staatus, mis võib neid nii või teisiti halba valgusesse seada. Tagasitõmbumine tööturult ei ole lahendus, pigem aitab see kaasa kurjategijast taas normaalseks inimeseks naasmisel. Küsitlustest selgus, et paljudel küsitletavatel on olnud töökoht, kuid selle saamine on olnud vaevaline. Mõned neist ei ole rääkinud oma kriminaalsest minevikust; samas on tõdenud, et pikaajalisema töökohasaamiseks tuleb seda siiski teha. Osad on rääkinud oma kriminaalsest minevikust ning pikapeale on, vaatamata sellele, endale töökoha leidnud, kuigi tõdesid, et on palju äraütlemisi olnud.

Kokkuvõttes võib öelda, et endise vangiga staatus mõjutab mitte ainult seda, kas isik leiab endale töökoha, vaid piirab ka valikuvõimalusi oma töökoha valimisel. Subjektid, kes varjavad oma identiteeti võivad ohverdada pikaajalise hõivatuse tööturul ja sissetulekute suurenemise lühiajalise ellujäämise tõttu ning need, kes avaldavad oma identiteedi võivad ohverdada lihtsamalt lühiajalise töö leidmise, et saada lõpuks pikaajalisele töökohale.¹³⁵

Töö autorile teadaolevalt ei ole Eestis tehtud uurimusi selle kohta, kuidas suhestub kurjategija staatus töölesaamise ajaga ning, kas tööhõive kestus on seotud kurjategija märgi omamisega.

Eeltoodud uurimuste tulemustest on näha, et kriminaalse taustaga isikutel, veelgi enam endistel kinnipeetavatel, on probleeme leidmaks endale püsivat töökohta, ilma et nad peaksid varjama oma eelnevat tausta. Samas võib eelneva tausta varjamine kaasa tuua nende usaldusvääruse vähenemise olukorras, kus tööandja saab teada nende eelnevast kriminaalsest karjäärist. Isikul, kes on ära kandnud karistuse, ei tohiks tekkida vajadust varjata oma kriminaalset minevikku, kuna seaduse ees on ta täitnud oma kohustuse. Talle küll jääb külge märk, kuid ühiskond peaks olema valmis teda taasühiskonnastama, et ta saaks vabaneda oma märgist, või vähemalt vähendada selle mõju tema eluolule.

Raskused töökoha leidmisel toovad kaasa äsja vangistusest vabanenud isikule puudujäägid rahaliste vahendite osas. Vangistuses viibides on isikutel oma rahaliste vahendite konto ning neile laekub sinna raha vangistusest vabastamise tarbeks (juhul, kui on olnud kontole laekumisi), kuid üldjuhul on vanglasisene tööhõive madal ning muud sissetulekud ei ole

---

¹³⁵ D.J. Harding, lk 571-595. 14.01.2013.a.

piisavad, mille tõttu ei jätku sellest summast äraelamiseks, rääkimata uue elu alustamiseks. Tööle saamine võtab aega ja arvestades isiku tausta, on tal ka raskem tööle saada ning kui ei ole kedagi, kes toetaks rahaliste vahendite leidmisel, siis on tänapäeva materiaalses maailmas pea võimatu ära elada. Rahaliste vahendite puudumine võib viia isiku õigusvastasele teele, nt isik võib toime panna varguse, et süüa saada või elukoha eest maksta. Niimoodi tekib surnud ring, kus isik küll võib tahta toime tulla oma elukeskkonnas iseseisvalt, kuid tema minevik jääb teda kummitama.

Samas ei ole majanduslikud raskused ainsaks probleemiks, mis ilmnevad märgistatud isikutel. Ka sotsiaalne elu saab suures osas mõjutatud tänu stigmatiseerimisele.

Meie ühiskonnas on tööalane tegevus isiku sotsiaalse identiteedi oluline tunnus. Seda kinnitab ka tähelepanek, et isegi need isikud, kel on väga palju raha, armastavad ennast sotsiaalselt identifitseerida pigem tegevuse kaudu, kuidas raha saadi, kui raha hulga enese abil.¹³⁶ Ka sotsiaalsed suhted on kohati mõjutatud majanduslikust kindlustatusest, kus positsioon aitab kindlustada endale tutvusringkonda, olenemata eelnevast karistatusest.

Märgistamise ja potentsiaalse usaldamatuse probleemid segavad pidevalt igapäevaelu. Me tegeleme mitte sotsiaalse elu veidrustega, vaid probleemidega, mis tavaliselt segunevad teiste sotsiaalsete arutelude funktsioonidega. Igaühel meist on arusaamine, mis tunne on saada märgistatud. Samuti oleme me aeg-ajalt peegeldanud meie oma märgistavat käitumist, peatudes, et mõelda, kas meie negatiivne mulje kellestki on õigustatud või me reageerime ebaausalt pealiskaudsete joonte tõttu nii.¹³⁷

Inimeste seas valitseb usaldamatus, mille on tinginud moraalselt ebaaus ja laiema avalikkuse arvamuse kohaselt eetika vastane tegu. Pärast vangistust on sotsiaalsed suhted kohati kas lõppenud või on need, tulenevalt vangistuse iseloomust, vähenenud miinimumini. Sotsiaalse keskkonna vähenemine isiku ümber raskendab veelgi tema olukorda, kuna puudub ümbritsev toetus.

Sotsiaalsete suhete muutumine võib olla tingitud informaalsetest kontrollist. Informaalne kontroll tulenebki reaktsioonidest kurjategija käitumisele just nende isikute poolt, kes teda

---

¹³⁶ M. Raukas (koordinaator). Retsidiivsus. Uuring korduvalt kriminaalkorras vabadusekaotusega karistatud noormeeste, vanuses 16-24, retsidiivsuse mõjuteguritest Eestis. Sine loco: KESA-Mauritius 2007, lk 91.

¹³⁷ E.E. Jones jt, lk 298.

tunnevad. Need reaktsioonid kutsuvad esile teatud käitumisviisid, nagu pilkamine, noomitused, kriitika, kiitused, žestid, pilgud ja muud kehakeele mehhanismid, mis peaksid välja näitama kiitust või laimust, eitamist või autasustamist, ja suulist ratsionaliseerimist ja arvamussuhted väljendamisest.¹³⁸ Ka kurjategija lähiring võib pöörduda tema vastu tänu tema õigusvastasele käitumisele, näidates sellega välja oma suhtumist temasse. Samuti võivad teiste inimeste reaktsioonid näidata vastavalt siis kas negatiivset või positiivset suhtumist, saades teada, et isik on viibinud vangistuses. Tõenäolisem on siiski, et reaktsioon on negatiivne.

Kurjategijate stigmatiseerimisega kaasnevad majanduslikud ja sotsiaalsed probleemid on tegelikkus, millega tuleks ühiskonnas rohkem tegeleda. Pealtnäha võib neid endid süüdistada teatud käitumises ning järelikult on nad ise süüdi ka tagajärgedes, kuid vaatamata sellele ei vähenda selline mõtteviis probleeme kurjategijate taasühiskonnastumisega. Neile probleemidele lisanduvad ka isiku eneseteadvusega seotud probleemid, mis kõik koostoimes suunavad isikut omaks võtma kurjategija eluviisi, mis on üheks korduvkuritegevust põhjustavaks teguriks.

4.2.3. Mõju korduvkuritegevusele

Vanglast vabanenud on sageli toimetulekuraskustes ja vajavad mitmesugust abi; nende taust võib takistada töö leidmist ja neid kardetakse kui uute kuritegude toimepanijaid.¹³⁹ Käesoleva töö peatükis 4.2.2. on töö autor leidnud, et märgistamine toob endaga kaasa raskema majandusliku olukorra ning vähesed sotsiaalsed suhted. Samas leiab töö autor ka seda, et kuna peamiseks kuritegevuse valdkonnaks on varavastased kuriteod,¹⁴⁰ siis korduvkuritegevuseni viibki stigmatiseerimise mõju isiku majanduslikul kindlustamisel. Loomulikult on üheks osaks siin ka puudulikkus sotsiaalses keskkonnas, kuid seegi avaldab tagajärjena mõju majanduslikule osale elust.

Töö autor on seisukohal, et siinkohal ei ole võimalik välistada teisi korduvkuritegevusele viitavaid põhjuseid, ning väita, et korduvkuritegevus on absoluutses seoses

---

¹³⁸ M.B. Clinard, R.F. Meier, lk 33-34.

¹³⁹ A. Ahven, J. Salla, S. Vahtrus (koost.), lk 51.

¹⁴⁰ Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika osakond (koost.). Kuritegevuse baromeeter 2012. 2013.a. Arvutivõrgus:
http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=57893/2012_kuritegevuse+baromeeter.pdf.
28.04.2013.a.

stigmatiseerimisega. Samas leiab töö autor, et kuna maailmas leidub lugematul hulgal stigmasid ning lugematul hulgal stigmadele vastavaid inimgrupe, siis iga väikseimgi omistatud märk võib mõjutada isiku elu ja seda ümbritsevat nii, et see mõjutab ka tema valikuid õiguskuuleka eluviisi suhtes.

Justiitsministeeriumi poolt koostatud kuritegevuse statistika kohaselt on enim toimepandud varavastaseid kuritegusid (2012.a statistika kohaselt) – kogusummas 22 918 registreeritud varavastast süütegu, millest 18 734 on vargused.¹⁴¹

Varajane politseipoolne sekkumine suurendab tõenäosust, et isikud, keda on märgistatud jätkavad kuritegeliku käitumisega mõni 15 või rohkem aastaid hiljem. Sildi mõju ei ole lühiajaline fenomen, vaid see võib viia palju aastaid hiljem uue kuriteo toimepanemiseni. Majanduslikult ebasoodsam olukord, mis on tekkinud tulenevalt sildistamisest, võib jätkata kurjategijate elumuutuste mõjutamist.¹⁴²

Tööpuudus vähendab inimese võimalust legaalselt sissetulekut teenida nii töötu olemise ajal kui tulevikus, sest tööandja silmis kaotab (eriti pikaajaliselt) töötu inimkapitali ning meelepärase töö leidmine muutub üha raskemaks.¹⁴³ Sotsioloogid tunnustavad töökoha olemasolu tähtsust mitte majandusliku hüvitise näol, vaid panuse näol, mida see annab isikute personaalsetele identiteetidele ja nende mõttele oma elust. Sotsioloogid üldiselt leiavad, et töökoha omamine vähendab hälbivust. Säilitades töökoha võib töötajal areneda kohusetunne töö suhtes ja aisting, et hälbiv käitumine võiks seda ohustada.¹⁴⁴

Kõigist vabanenutest sai tööd 40-50%.¹⁴⁵ See tähendab eelkõige seda, et pooled vanglast vabanenutest ei leidnud endale töökohta, mis mõjutab olulisel määral nende vabaduses olevat elu.

Uuringud on näidanud, et seaduslikes tegevustes osalemine vähendab kuritegevuse taset. Töötamisel kollektiivis, nagu ka õppimisel, on sotsialiseeriv mõju. Muidugi lisandub

---

¹⁴¹ Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika osakond (koost.). 28.04.2013.a.

¹⁴² G. Lopes jt, lk 477. 25.04.2013.a.

¹⁴³ T. Raus, L. Timmusk (koost.). Kuritegevust mõjutavad sotsiaal-majanduslikud ja demograafilised tegurid. Tallinn: Justiitsministeerium 2005, lk 19.

¹⁴⁴ M.B. Clinard, R.F. Meier, lk 101.

¹⁴⁵ A. Ahven (koost.). Vanglast vabanenute retsidiivsus. Justiitsministeerium: Sine loco, sine anno. Arvutivõrgus:
<http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=49700/Vanglast+vabanenute+retsidiivsus.pdf>.
28.04.2013.a.

sissetulekute aspekt. Tööga kaasneb kindel sissetulek, mistõttu väheneb motivatsioon üritada teenida tulu ebaseaduslikult. Hõive kasvades väheneb kuritegevus. Seega võib hõive osutada oluliseks eelkõige varavastaste kuritegevuse mõjuriks. Seda võib eeldada ka hõive olulise seose tõttu seadusliku sissetuleku teenimise võimalustega, mille suurenemine vähendab kuritegevuse atraktiivsust isiku jaoks. Samas hõive ja raskete kuritegevuse näitajate trendides silmnähtavalt seost ei esine.¹⁴⁶

43% 2010.a vanglast vabanenutest pani aasta jooksul toime uue kuriteo. Kogu vaatlusperioodi (2004-2010.a) jooksul on retsidiivsus olnud suurim karistuse lõpuni kandnud isikute seas: aastal 2004-2007.a sel alusel vanglast vabanenutest pani ühe aasta jooksul uue kuriteo toime 48-49%; 2008.a vabanenutest 53%; 2009.a vabanenutest 51% ning 2010.a vabanenutest 48%.¹⁴⁷ 2012.a jooksul on vanglast vabanenute retsidiivsus endiselt olnud 43%.¹⁴⁸

Retsidiivsuse tase on küll aastatega langenud, kuid samas on see ikkagi natukene alla poole kõikidest kuritegudest, mis tähendab seda, et peaaegu pooled kurjategijatest, just vangistusest vabanenutest, panevad toime uue kuriteo.

26% isikutest, kes kandsid karistust varguse eest, vabanesid vanglast ja panid toime uue kuriteo ning uueks kuriteoks oli uuesti vargus. Samas on raskete kuritegude puhul korduvus väike. Samuti on retsidiivsus kõrgeim nende isikute puhul, kes on toime pannud varavastase süüteo ja selle eest eelnevalt karistust vanglas kandnud. Varguse eest karistust kandnud isikutest pani toime uue kuriteo 52%. Samad näitajad olid kelmuse puhul 48% ja röövimise puhul 39%.

Neile järgnesid vägivald ja joobes juhtimine 38%-ga ning narkokuriteod 25%, tapmised 12% ja seksuaalkuriteod 10%.¹⁴⁹

---

¹⁴⁶ T. Raus, L. Timmusk, lk 22.

¹⁴⁷ A. Ahven, U. Klopets, A. Leps, P. Lindsalu, J. Salla, L. Surva, K. Tamm (koost.). Kuritegevus Eestis 2011. Kriminaalpoliitika uuringud. Tallinn: Justiitsministeerium 2012, lk 144.

¹⁴⁸ H. Pevkur, J. Salla (koost.). Kuritegevus Eestis 2012 – Justiitsministeeriumi ettekanne. Arvutivõrgus: <http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=57890/Kuritegevus+Eestis+2012+-+Justiitsministeeriumi+slaidid+UUS.pdf>, lk 2, slaid 3. 03.05.2013.a.

¹⁴⁹ A. Ahven (koost.). Vanglast vabanenute retsidiivsus. Justiitsministeerium: Sine loco, sine anno. Arvutivõrgus: <http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=49700/Vanglast+vabanenute+retsidiivsus.pdf>. 28.04.2013.a.

Tegemist on 2007.a vangistusest vabanenute andmetega ning käsitletud on ühe aasta retsidiivsust.

Kinnipeetavad on välja toonud uute kuritegude toimepanemiseni viivad tegurid¹⁵⁰:

1. uimastid;
2. eesmärgiks saada kuritegelikul teel raha;
3. kambavaim kuriteo toimepanemise põhjusena;
4. ei oska põhjendada;
5. oskamatus sisustada vaba aega;
6. vanglakaristus mõisteti kuriteo eest, mis oli toimepandud enne eelmist vangistust;
7. töötus;
8. vanglakaristus ei mõjunud;
9. muud põhjused.

Eeltoodud üheksast punktist kolm viitavad rahaliste vahendite puudumisele. Töötus ja eesmärk saada kuritegelikul teel raha on otsesed seosed puudustega majanduslikus kindlustatuses. Samuti võib uimastite tarvitamist nimetada põhjusena, miks isikul on vaja raha.

Nii Eestis kui välismaal on kõige retsidiivsemad varguste (varavastaste kuritegude) eest süüdi mõistetud kurjategijad, aga ka kergemate vägivalgakuritegude eest süüdi mõistetud.¹⁵¹ Samas on ka ühiskonna silmis varguse toimepannud isikud töölevõtmise seisukohalt kõige taunitavamad. Töötaja suhtes peab olema usaldus, aga usaldada on raske, kui isikul on kalduvus varastada. Tööandja mõtleb eelkõige enda heaolule ja enda varale, ning selle kaitseks pigem jätab isiku tööle võtmata, teadmata, kas tema eelarvamustel ka reaalselt alust oleks.

Eestis paneb toime uue kuriteo 3-4 aastat pärast vangistusest vabanemist 63% Eesti kurjategijatest. 2 aastat pärast vangistusest vabanemist on sama näitaja 55%.¹⁵²

Kriminaalõiguses, näiteks sanktsioonid, on loodud, et ära hoida retsidiivismi teket, pidurdades või viies täide neid kurjategija suhtes. Samuti on öeldud, et nad on mõeldud kavatsusega

---

¹⁵⁰ M. Raukas (koordinaator), lk 80-81.

¹⁵¹ M.-L. Sööt (koost.). Retsidiivsus Eestis. Justiitministeerium: Sine loco, sine anno. Arvutivõrgus: <http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=50651/Retsidiivsus+Eestis+2010.+Esitlus.pdf>. 28.04.2013.a.

¹⁵² M.-L. Sööt (koost.). 03.05.2013.a.

heidutada teisi sarnaste aktide kordasaatmisel ja mõnikord ka pakkudes kanalit karistuslike motiivide väljendamiseks.¹⁵³

Samas on näha, et retsidiivismi teke pigem süveneb korduvalt isikute sanktsioneerimise käigus. Ühe aasta jooksul pani uue kuriteo toime esmakordselt vangis olnutest 25%, korduvalt vangis olnutest üle 50%.¹⁵⁴ Retsidiivsuse määr on kahekordne nende isikute osas, kes on korduvalt viibinud vangistuses. See näitab seda, et mida rohkem on kurjategijat karistatud vangistuses, seda enam on tõenäosus, et ta paneb toime uue kuriteo.

Stigmatiseerimine ei too endaga kaasa mitte alati otseselt kuritegelikku käitumist, vaid sildistamise käigus mõjutab ta inimese elukeskkonna erinevaid valdkondi, mis motiveerivad inimest asuma taas kuritegelikule teele.

4.3. Stigma mõju vähendamise võimalustest

Stigmatiseerimise tagajärgede ärahoidmiseks on võimalik kohati ka stigmatiseerimist vähendada või siis vähendada stigma enda mõjujõudu isiku edasisele elukäigule.

Kurjategijatel on võimalik neile omistatud staatust juhtida või kontrollida. On pakutud välja mitmeid võimalusi, kuidas hälvikutel on võimalik seda teha¹⁵⁵:

1. hoides oma kurjategija staatust saladuses;
2. manipuleerides tegelikkusega nii, et pealtnäha on kurjategija aus isik;
3. ratsionaliseerimise kaudu õigustades oma käitumist;
4. üritades vabaneda end kurjategija staatusest;
5. liitudes kurjategijate allkultuuriga, mh vähendades kokkupuuteid nn normaalsete inimestega.

Kõigi nende ühiseks omaduseks on see, et isikul on vajadus ühiskonnas paremaks toimetulekuks leida variante, mille kaudu see on võimalik. Samas, on tegemist ainult juhtimise ja kontrollimise meetoditega, mitte stigmatiseerimise ärahoidmise meetoditega.

---

¹⁵³ R.D. Schwartz, J.H. Skolnick. Two Studies of Legal Stigma. – Social Problems. 1962, vol. 10, No. 2. Arvutivõrgus: <http://www.jstor.org.ezproxy.utlib.ee/stable/pdfplus/799046.pdf?acceptTC=true>, lk 133. 03.05.2013.a.

¹⁵⁴ A. Ahven (koost.). 03.05.2013.a.

¹⁵⁵ M.B. Clinard, R.F. Meier, lk 60-63.

Kurjategijal tekib eelkõige vajadus neid meetodeid kasutada, kui miski takistab või võib takistada teda oma elukeskkonnas toime tulemast ning ta tunnetab seda takistust, mis käesolevalt on „kurjategija“ märk. Seega, on kurjategija suure tõenäosusega end sisemiselt stigmatiseerinud ning ta soovib ära hoida tema jätkuvat välist stigmatiseerimist.

Tegemist on kindlasti võimalike variantidega, kuidas isik saab juhtida endalt kas täielikult või osaliselt eemale temale omistatud staatust. Samas ei vähenda see pikemas perspektiivis stigmatiseeritud isikute tekkimist (va siis manipuleerimine tegelikkusega), kuna kõigil teiste staatuse kontrollimise viiside puhul pannakse märk algselt külge ikkagi.

Stigmatiseerimise tagasi hoidmiseks on kolm erinevat lähenemist¹⁵⁶:

1. Informatsioonipõhiste programmide loomine teadlikkuse suurendamiseks, et vähendada ignorantsust;
2. diskrimineerimise vastane seaduseloome;
3. ühiskonnaliikmete osalemine stigmatiseerimise vastastes tegevustes.

Eeltoodud on eelkõige viisid, kuidas ühiskond ise, peamiselt siis riik, saab juhtida ja kontrollida ühiskonnas valitsevate stereotüüpide tekkimist, diskrimineerimist ning negatiivse mõjuga stigmade tekkimist. Samas on tegemist keeruka ülesandega, kuna pealtnäha võib riik tegeleda stigmatiseerimise ärahoidmise küsimustega, kuid tegelikkuses on raske mõjutada erinevate rollide tekkimist nii, et kõik ühiskonnas oleksid rahul ning mitte kellelgi ei ole küljes negatiivset silti.

Kinnipeetavate puhul on eriliseks probleemiks just asjaolu, et oma tegevusega on nad riivanud ühiskonna õiguskorda niivõrd tugevalt, et see on toonud endaga kaasa seaduses sätestatud raskeima sanktsiooni, s.o vangistuse. Kuigi, pärast karistuse kandmist, on isik oma kohustuse ühiskonna ees täitnud ning sellest tulenevalt võiks temal tekkida võimalus alustada nn puhtalt lehelt. Siinkohal peaks riik üritama rohkem taasühiskonnastada vabanenud ja karistuse ärakandnud, ka tingimisi vabanenuid, kinnipeetavaid, kuid see iseenesest ei tooks endaga kaasa veel stigmade äralangemist.

---

¹⁵⁶ C. Campbell, C.A. Foulis, S. Maimane, Z. Sibiya. „I Have an Evil Child at My House“: Stigma and HIV/AIDS Management in South African Community. – American Journal of Public Health. 2005, Vol. 95, No. 5. Arvutivõrgus: <http://ajph.aphapublications.org/doi/pdf/10.2105/AJPH.2003.037499>, lk 808. 03.05.2013.a. Käesolevalt on stigma haldamise strateegiad küll HIV/AIDS-i stigmaga inimeste jaoks, kuid käesoleva töö autor leiab, et need on käsitletavad ka võimalustena üleüldiselt stigma tagasihoidmiseks.

Autor leiab, et kuna kurjategijate poolt toime pandud teo ebaõigsus on niivõrd suur, siis ühiskonna silmis on väga raske kurjategijale peale pandud märgi hävitamine.

Kokkuvõte

Magistritöö eesmärgiks oli välja selgitada, millist rolli mängib märgistamine kuriteo toimepannud inimese toimetulekus ühiskonnas.

Ühiskond sildistab erinevate määratluste alusel moodustunud kategooriaid, millele vastavad teatud inimgrupid. Üheks selliseks inimgrupiks on kurjategijad. Tulenevalt kuriteo olemusest ja tähendusest ühiskonnale, on kurjategijatele omistatud märk negatiivse tähendusega ning toob endaga kaasa kurjategija edaspidises elus takistusi oma heaolu tagamiseks.

Isikute stigmatiseerimisel on olnud pikk ja tähendusrikas ajalugu, mille kaudu on võimalik seletada stigma mõjuvõimu ka tänapäeva maailmas.

Stigmatiseerimisteooria kujunes välja hälbiva käitumise põhjuste selgitamiseks, kus leiti, et hälbivalt käituvate isikute tegevus on seletatav ja põhjustatud neile peale pandud sildi tõttu, mitte ei tulene otseselt isikust enesest. Määravaks kujunes ühiskonna suhtumine kuriteo toimepannud isikutesse.

Stigmatiseerimine ei ole eesmärk iseeneses, kuid ta kannab endas võimalust kaudselt mõjutada inimeste arvamust õiguskorda ning õigusrikkumistele järgnevasse sanktsioonidesse. Stigmatiseerimine tagab kaudselt õiguskorra huvide kaitsmise, andes kurjategijale sildistamise käigus hinnangu, ühtlasi ka negatiivse, toimepandud kuriteo suhtes, sh hälbiva käitumise suhtes üldiselt. Inimesed näevad, et lisaks sanktsioonidele järgneb kuriteo toimepanemisele ka negatiivne hinnang, mis võib mõjutada inimese elu erineval määral, rikkudes potentsiaalselt mitmeid võimalusi. Kurjategijate mõjutamist võib pidada stigmatiseerimise kaudseks eesmärgiks, mille kaudu on võimalik isik suunata õiguskuulekale teele. Ühtlasi aitab kaasa nii karistuse üld- kui ka eripreventiivsete eesmärkide täitmisele. Stigmatiseerimise eesmärk kajastub ka sotsiaalse kontrolli olemuses.

Stigmatiseerimine, käesolevalt kurjategijate, saab toimida ainult läbi kindla protsessi, kus isik saab märgi endale külge eelkõige enda poolt toimepandud teo eest, mis omistatakse läbi õiguskaitseorganite seaduses sätestatud tegevuse käigus. Oma avalikkuse saavutab stigma eelkõige massikommunikatsioonivahendite kaudu, mis olulisel määral mõjutavad teiste isikute arvamust ja suhtumist kurjategija isikusse. Kui õiguskaitseorganid loovad kriminaalmenetluse ning karistuse täitmise käigus isikule sildi, siis meedia kinnitab selle sildi „kurjategija“ isiku külge. Õiguskaitseorganite mõju on selle võrra suurem, et tegemist on

riiklikul tasandil määratud pädevate asutustega, mille õiguskorda kaitsva tegevuse käigus saab kurjategija märgistatud. Meedia see-eest ei ole niivõrd usaldusväärne, kuid on mõjusam selles osas, et temale on ligipääs suuremal hulgal isikutel. Samas kujuneb isikute arvamus enamjaolt meedia kaudu ning oleneb suures osas meedias kajastatu toonist, kas siis positiivsest või negatiivsest.

Stigmatiseerimine toob endaga kaasa mitmeid olulisi tagajärgi: võimetus ühiskonda sobitada, enesehinnangu langus, majanduslikud probleemid.

Suurimaks probleemiks võib pidada majandusliku kindlustatuse puudust, mis mõjutab tugevalt nii sotsiaalsete suhete loomist kui ka isiku enesehinnangu langust suutmatusest hakkama saada.

Vanglast vabanenutel puudub sageli töökoht ning olenevalt isiku poolt toime pandud süüteo iseloomust, võib olla lisaks vangistuses viibimise faktile ka etteheidetav just vastava süüteo toimepanemine. Tööandjatele ei saa ette heita kartust, et isik, kes niivõrd raskelt rikub ühiskonnas kehtestatud reegleid, jätkab uute kuritegude toimepanemist.

Samas on näha, et palju sõltub isiku ümber olevatest inimestest ehk isiku suhtlusringkonnast ning nendest, kes teda toetavad. Enamikel juhtudel leiavad kriminaalkorras karistatud isikud endale töökoha just tänu tutvusringkonnale. Vanglas viibimise ajal väheneb suhtlusringkond, mistõttu on vabanedes väiksem hulk inimesi, kellele on isikul võimalus toetuda abi saamiseks. Uute tutvuste loomine on raskendatud tänu märgile „kurjategija“.

Stigmatiseerimisel on oluline mõju ka isiku enesehinnangule ja -teadvusele. Läbi välise stigmatiseerimise toimub ka isiku sisemine stigmatiseerimine. Isiku mina-pildiga seotu kujuneb välja ka läbi väliste tegurite ning suur osa selles on teiste inimeste arvamusel. Kui arvamused on pealtnäha negatiivsed, siis see mõjutab ka kurjategija negatiivse isiksuse väljakujunemist suuremal määral.

Silt „kurjategija“ ning selle omistamine isikule, viitab negatiivsele suhtumisele tema suhtes. Kui ühiskond toimib tema vastu, siis on kurjategijal lihtsam naasta õigusvastase käitumise juurde.

Töö autor nendib, et isikupoolne kuritegelik esmane hälbivuse akt ei ole toime pandud kurjategijale omistatud stigmade mõjul. Kuigi, siinkohal võivad olla teguriks muud stigmad, mis on tõuganud isiku õiguskuulekalt teelt kõrvale. Samas on näha, et edasised hälbivuse aktid on suuremal või vähemal määral stigmatiseerimise tulemus kooskõlas teiste korduvkuritegevust põhjustavate teguritega. Stigmatiseerimine ei too endaga kaasa mitte alati otseselt kuritegelikku käitumist, vaid sildistamise käigus mõjutab ta inimese elukeskkonna erinevaid valdkondi, mis motiveerivad inimest asuma kuritegelikule teele.

Korduvkuritegevus on meie ühiskonnas suureks probleemiks, mistõttu tuleb leida erinevaid ja mitmekülgseid viise selle vähendamiseks ning seda põhjustavate probleemide lahendamiseks. Stigmatiseerimise vähendamist ühiskonnas on ilmselt raske teostada, kuna stigmatiseerimine hõlmab ka kurjategijate suhtes eelarvamuste tekkimise.

Karistuse ärakandmise kui määratud kohustuse toimepandud teo eest ärakandmisel isiku rehabiliteerimisele aitaks kaasa ilmselt isiku „puhtalt lehel“ alustamise populariseerimine. Kuigi see võib parandada teatud isikute võimalusi karistusjärgsele heaolule, võivad seda ära kasutama hakata isikud, kes on oma loomuselt kurjategijad. Samuti oleks see niivõrd pikaajaline protsess, mille tulemus ei pruugi olla positiivne, kuna inimeste arvamust negatiivse suhtes on keeruline muuta. Siiski leiab töö autor, et liigne stigmatiseerimine ei aita kaasa ühiskonna normaalsele toimimisele.

Стигматизация преступников: цель, процесс и последствия

Резюме

Целью магистерской работы является выяснение того, какую роль в способности справляться в обществе играет навешивание ярлыков на совершившего преступление человека.

Магистерская работа выстроена с предпосылкой, что преступник признан виновным и ему вынесено наказанием реальное тюремное заключение. Реальное тюремное заключение при стигматизации придаёт более действенное воздействие, поскольку в этом случае лицу прикрепляется как ярлык «преступник», так и ярлык «зек» («заключённый»), которые иногда для других лиц, а также и для самого лица могут иметь совершенно разное значение.

В работе автор опирается на научную литературу по данной теме.

Понятия стигматизация, навешивание ярлыков, клеймение или постыдное клеймение используются в работе в качестве синонимов.

Магистерская работа разделена на четыре главы.

В первой главе рассматриваются общие понятия темы, в частности сущность стигматизации, а также историческое прошлое стигматизации. Историческое прошлое помогает показать, какие исторически существенные стигмы воздействовали на лиц отрицательно и в какой-то степени влияли на их жизнь. Кроме прочего, история показывает значение и влияние стигмы на общество. Исходя из характера работы, более подробно рассматривается теория стигматизации.

Во второй главе автор сосредотачивается на целях стигматизации преступников. Целями стигматизации преступников можно косвенно считать также общие цели наказания. По оценке автора работы, целями стигматизации можно считать как оценивание совершённого преступником деяния, в том числе и оценивание общего девиантного (отклоняющегося от нормы) поведения, так и оказание на преступника воздействия с целью его отказа от совершения преступлений. Также рассматривается сущность социального контроля и его связь со стигматизацией.

Во второй главе приводится процесс стигматизации, где автор сосредотачивается как на внешней, так и на внутренней стигматизации, указывая, каким способом и каким образом он приходит к заключению, что на лицо навешивается ярлык как в глазах общества, так и в его собственных глазах. Поскольку ярлык преступника лицо получает, прежде всего, с вынесением обвинительного приговора, то в работе приводится обзор роли правоохранительных органов при стигматизации. Также, исходя из современного общества как из информационного общества, рассматривается влияние средств массовой информации (СМИ) на постыдное клеймение лица.

В последней, т.е. в четвёртой главе приводятся последствия клеймения, т.е. то, какое воздействие клеймение оказывает на лиц после отбывания наказания или во время отбывания оно. Прежде всего, выясняются последствия стигматизации в образе-Я, т.е. рассматриваются последствия внутренней стигматизации, а затем рассматриваются последствия внешней стигматизации, при этом даётся обзор того, как стигматизация лица влияет на жизнеустройство и способность заключённого справляться с жизнью после освобождения из тюремного заключения.

Общество навешивает ярлыки на образовавшиеся на основании различных определений категории, которым соответствуют определённые группы людей. Одной такой группой являются преступники. Исходя из сущности преступления и его значения для общества, присвоенный преступникам ярлык носит отрицательное значение, и в дальнейшей жизни преступника является препятствием к обеспечению своего благосостояния.

Стигматизация лиц имеет длинную и значимую историю, посредством которой возможно объяснить влияние стигмы и в современном мире.

Теория стигматизации сформировалась для выяснения причин девиантного поведения, при этом было найдено, что действия ведущих себя девиантно лиц объясняются и обуславливаются навешенными на них ярлыками, а не происходят напрямую от самого лица. Определяющим стало отношение общества к совершившим преступление лицам.

Стигматизация – это цель сама по себе, она несёт в себе возможность косвенно повлиять на мнение людей о правопорядке и о следующих за правонарушениями

санкциях. Стигматизация косвенно обеспечивает охрану интересов правопорядка, давая в ходе навешивания ярлыка преступнику оценку, вместе с тем и негативную оценку совершённого преступлению, в т.ч. и девиантному поведению в целом. Люди видят, что помимо санкций за совершением преступления следует и негативная оценка, которая в разной мере может повлиять на жизнь человека, потенциально нарушив некоторые возможности. Оказание на преступника воздействия можно считать косвенной целью, посредством которой лицо возможно направить на путь законопослушания. Вместе с тем это способствует исполнению целей как общей, так и частной превенции. Цель стигматизации отражается также в сущности социального контроля.

Стигматизация, в настоящем случае стигматизация преступников, может происходить только посредством определённого процесса, при котором лицо получает клеймо, прежде всего, за совершённое им деяние, и клеймо присваивается ему входе установленных законом действий правоохранительных органов. Свою публичность стигма получает, прежде всего, посредством средств массовой коммуникации, которые в существенной мере влияют на мнение и отношение других лиц к личности преступника. Если правоохранительные органы в ходе производства по уголовному делу и исполнения наказания навешивают на лицо ярлык, то СМИ закрепляет этот ярлык за личностью «преступника». Влияние правоохранительных органов увеличивается за счёт того, что дело обстоит с компетентными учреждениями, назначенными для этого на государственном уровне, в ходе действий которых по охране правопорядка преступник клеймится. СМИ же не заслуживают такого большого доверия, однако являются более влиятельными, поскольку доступ к ним имеет большее количество лиц. Вместе с тем, мнение большинства людей формируется именно посредством СМИ, и в большей мере зависит от отражаемого СМИ тона – положительного или отрицательного.

Стигматизация влечёт за собой некоторые существенные последствия: способность подойти обществу, снижение самооценки, материальные проблемы.

Наибольшей проблемой можно считать отсутствие материального обеспечения, что сильно влияет как на создание социальных отношений, так и на снижение самооценки лица в отношении способности справиться с жизнью.

У освободившихся из тюрьмы лиц зачастую отсутствует место работы, и в зависимости от характера совершённого лицом виновного деяния, помимо факта пребывания в тюрьме, упрёк может быть предъявлен лицу именно в совершении соответствующего виновного деяния. Нельзя упрекать работодателей в боязни, что лицо, которое настолько грубо нарушило установленные в обществе правила, может продолжить совершение новых преступлений.

Вместе с тем видно, что многое зависит от окружающих лицо людей, т.е. от круга общения лица и тех, кто его поддерживает. В большинстве случаев осуждённые лица находят себе работу именно благодаря кругу знакомых. Во время пребывания в тюрьме круг общения уменьшается, ввиду чего по освобождении остаётся меньше людей, к которым лицо может обратиться за помощью. Создание же новых знакомств усложняется благодаря клейму «преступник».

Стигматизация существенно влияет также на самооценку и самосознание лица. Через внешнюю стигматизацию происходит и внутренняя стигматизация лица. Связанное с образом-Я лица формируется через внешние факторы, и большую роль при этом играет мнение других людей. Если мнения на вид отрицательные, то это в большей мере влияет и на формирование негативной личности.

Ярлык «преступник» и его присвоение лицу указывают на отрицательное к нему отношение. Если общество действует против него, то преступнику легче вернуться к противоправному поведению.

Автор работы отмечает, что преступный, изначально девиантный акт лица не совершается под воздействием присвоенных преступнику стигм. Хотя факторами этого могут быть иные стигмы, столкнувшие лицо с законопослушного пути. Вместе с тем видно, что дальнейшие акты девиантности в большей или меньшей мере являются результатом стигматизации в совокупности с другими обусловленными повторными преступлениями факторами. Стигматизация не всегда приводит напрямую к преступному поведению, в ходе навешивания ярлыков она влияет на разные сферы жизнедеятельности человека, которые мотивируют человека встать на преступный путь.

Повторная преступность является большой проблемой в нашем обществе, в силу чего необходимо найти различные и всесторонние способы для её уменьшения, а также для разрешения обуславливающих её проблем. Осуществить уменьшение стигматизации в обществе, видимо, сложно, поскольку стигматизация охватывает также возникновение предубеждения в отношении преступников.

Реабилитации лица, отбывшего наказание, как лица, отбывшего назначенную за совершённое им деяние обязанность, видимо, способствовала бы популяризация понятия «начать с чистого листа». Хотя это может улучшить возможность благосостояния определённых лиц после отбытия ими наказания, этим могут воспользоваться и те лица, которые по своей сути являются преступниками. Также результат этого процесса может оказаться неположительным, поскольку сложно изменить мнение людей по поводу того, что является для них отрицательным.

Автор работы в итоге находит, что излишняя стигматизация не способствует не только жизни преступника после отбытия им наказания, но и нормальному сосуществованию общества.

Kasutatud kirjandus

1. Ahven A., jt (koost.). Kuritegevus Eestis 2011. Kriminaalpoliitika uuringud. Tallinn: Justiitsministeerium 2012.
2. Ahven, A., Salla, J., Vahtrus, S. (koost.). Retsidiivsus Eestis. Tallinn: Justiitsministeerium 2010.
3. Ahven, A. (koost.). Vanglast vabanenute retsidiivsus. Justiitsministeerium: Sine loco, sine anno. Arvutivõrgus: <http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=49700/Vanglast+vabanenute+retsidiivsus.pdf>. 28.04.2013.a.
4. Aimre, I. Sotsioloogia. 2. tr. Tallinn:Sisekaitseakadeemia 2005.
5. Baron, R. A., Byrne, D. Social Psychology. Understanding Human Interaction. 7. tr. USA: Allyn and Bacon 1994.
6. Becker, H. S. Outsiders. Studies in the Sociology of Deviance. New York: The Free Press: A Division of the Macmillan Company 1966.
7. Burke, R.H. An Introduction to Criminological Theory. 3. vlj. Devon UK: Willan Publishing 2009.
8. C. Campbell, jt. „I Have an Evil Child at My House“: Stigma and HIV/AIDS Management in South African Community. – American Journal of Public Health. 2005, Vol. 95, No. 5. Arvutivõrgus: <http://ajph.aphapublications.org/doi/pdf/10.2105/AJPH.2003.037499>. 03.05.2013.a.
9. Cambridge Dictionaries Online. Arvutivõrgus: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/british/stigmatize?q=stigmatizing>. 14.01.2013.a.
10. Chiricos, T. jt. The Labeling of Convicted Felons and Its Consequences for recidivism. – Criminology. 2007, Vol 45, issue 3. Arvutivõrgus: <http://onlinelibrary.wiley.com.ezproxy.utlib.ee/doi/10.1111/j.1745-9125.2007.00089.x/pdf>. 14.01.2013.a.

11. Clinard, M.B., Meier, R.F. *Sociology of Deviant Behaviour*. Florida: Harcourt Brace College Publishers 1998.
12. Crossman, A. *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. An Overview of the Book by Erving Goffman. Arvutivõrgus: <http://sociology.about.com/od/Works/a/Stigma-Notes-On-The-Management-Of-Spoiled-Identity.htm>. 27.03.2013.a.
13. Eesti Õigekeelsussõnaraamat 2006. - Vastab väljaandele "Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2006" Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus 2006. Arvutivõrgus: <http://www.eki.ee/dict/qs/index.cgi?Q=stigma&F=M>. 16.01.2013.a.
14. Eesti Õigekeelsussõnaraamat 2006. - Vastab väljaandele "Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2006" Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus 2006. Arvutivõrgus: <http://www.eki.ee/dict/qs/index.cgi?Q=holokaust&F=T> 08.04.2013.a.
15. Farrington, D.P. *The Effects of Public Labelling*. – *British Journal of Criminology*. 1977, issue 2. Arvutivõrgus: <http://heinonline.org.ezproxy.utlib.ee/HOL/Page?handle=hein.journals/bjcrim17&page=112&collection=journals>. 14.01.2013.a.
16. Goffman, E. *Stigma and Social Identity*. - H.N. Pontell (koost.). *Social Deviance. Readings in Theory and Research*. Pearson Prentice Hall: New Jersey 2005.
17. Goldberg, C. *Understanding Shame*. New Jersey: Jason Aronson Inc 1991.
18. Goode, E. *On Behalf of Labeling Theory*. – *Social Problems*. 1974-1975, issue 5. Arvutivõrgus: http://heinonline.org.ezproxy.utlib.ee/HOL/Page?handle=hein.journals/socprob22&div=59&collection=journals&set_as_cursor=4&men_tab=srchresults&terms=labeling|criminal|deviant&type=matchall. 14.01.2013.a.
19. Harding, D.J. *Jean Valjean's dilemma: the management of ex-convict identity in the search for employment*. – *Deviant Behaviour*. 2003, 24:6. Arvutivõrgus: <http://www.tandfonline.com.ezproxy.utlib.ee/doi/pdf/10.1080/713840275>. 14.01.2013.a.
20. Hayes, T. A. *Labeling and the Adoption of a Deviant Status*. – *Deviant Behaviour*. 2010 31. Arvutivõrgus:

<http://www.tandfonline.com.ezproxy.utlib.ee/doi/pdf/10.1080/01639620903004861>.

14.01.2013.a.

21. Hess, B.B., Markson, E.W., Stein, P.J. Sotsioloogia. Tallinn: Külim 2000.
22. Jones, E.E. jt. Social Stigma. The Psychology of Marked Relationships. New York: W.H Freeman and Company 1984.
23. Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika osakond (koost.). Kuritegevuse baromeeter 2012. 2013.a. Arvutivõrgus: http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=57893/2012_kuritegevuse+baromeeter.pdf. 28.04.2013.a.
24. Kapsi K., Kulev, M. (koost.). Depressioon. Patsiendiinfo. Tartu: Tartu Ülikooli Kliinikum Sine anno. Arvutivõrgus: http://www.kliinikum.ee/attachments/article/104/depressioon_PS.pdf. 03.05.2013.a.
25. Karistusregistri seaduse eelnõu seletuskiri. Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=8ffa1f1d-8dea-9b9b-53f1-ddf8f342a164&>. 16.04.2013.a.
26. Katz-Hyman, M.B., Rice, K.S. World of Slave: Encyclopedia of the Material Life of Slaves in the United States. Santa Barbara: ABC-CLIO LLC. 2011. Arvutivõrgus: <http://books.google.ee/books?id=iU8GyhJ1veEC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>. 18.03.2013.a.
27. Kaugia, S. - S. Kaugia (koost.). Õigus ühiskonnas. Artiklite kogumik. Tartu: Avatar OÜ 2006.
28. Kurzban, R., Leary, M.R. Evolutionary Origins of Stigmatization: The Functions of Social Exclusion. – Psychological Bulletin. 2001, Vol. 127, No. 2. Arvutivõrgus: <http://instruct.uwo.ca/psychology/371g/Kurzban2001.pdf>. 25.04.2013.a.
29. Kuul, M. Endine tuntud krossisõitja vabaneb vanglast enne tähtaega. – Eesti Rahvusringhääling veebiversioon. uudised.err.ee. 04.02.2013.a. Arvutivõrgus: <http://uudised.err.ee/?06271841>. 27.04.2013.a.
30. Laine, M. Sissejuhatus kriminoloogiasse ja hälbiva käitumise sotsioloogiasse. Tallinn: Eesti Riigikaitse Akadeemia 1997.

31. Lauristin, M., Vihalemm, P. Massikommunikatsiooni teooria. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool 1980.
32. Leger, R.G. Labelling and Its Consequences in a closed social system. Inmate Social Types and Deviant Behaviour. – British Journal of Criminology. 1981, issue 2. Arvutivõrgus:
<http://heinonline.org.ezproxy.utlib.ee/HOL/Page?handle=hein.journals/bjcrim21&page=109&collection=journals>. 28.04.2013.a.
33. Link, B.G., Phelan, J.C..Conceptualizing Stigma. – Annual Review of Sociology. 2001, 27. Arvutivõrgus:
<http://ehis.ebscohost.com.ezproxy.utlib.ee/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=3&sid=06ca1141-1ae2-4e7c-b768-e3b9ce8e3c89%40sessionmgr104&hid=102>. 03.05.2013.a.
34. Lopes, G. Labeling and Cumulative Disadvantage: The Impact of Formal Police Intervention on Life Chances and Crime During Emerging Adulthood. – Crime and Delinquency. 2012, 58. Arvutivõrgus:
<http://cad.sagepub.com.ezproxy.utlib.ee/content/58/3/456.full.pdf+html?>. 25.04.2013.a.
35. Madise, L., Pikamäe, P., Sootak, J. Vangistusõigus. Kommenteeritud väljaanne. Tartu: Juura 2009.
36. McQuail, D. McQuaili massikommunikatsiooni teooria. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus 2000.
37. Online Etymology Dictionary. Arvutivõrgus:
<http://www.etymonline.com/index.php?term=stigma>. 14.03.2013.a.
38. Pevkur, H., Salla, J. (koost.). Kuritegevus Eestis 2012 – Justiitsministeeriumi ettekanne. Arvutivõrgus:
<http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=57890/Kuritegevus+Eestis+2012+-+Justiitsministeeriumi+slaidid+UUS.pdf>. 03.05.2013.a.
39. Raukas, M. (koordinaator). Retsidiivsus. Uuring korduvalt kriminaalkorras vabadusekaotusega karistatud noormeeste, vanuses 16-24, retsidiivsuse mõjuteguritest Eestis. Sine loco: KESA-Mauritius 2007.
40. Raus, T., Timmusk, L. (koost.).Kuritegevust mõjutavad sotsiaal-majanduslikud ja demograafilised tegurid. Tallinn: Justiitsministeerium 2005.

41. Rush, J.A. *Spiritual Tattoo. A Cultural History of Tattooing, Piercing, Scarification, Branding and Implants*. Berkeley, California: Frog Ltd. 2005.
42. Schwartz, R.D., Skolnick, J.H. Two Studies of Legal Stigma. – *Social Problems*. 1962, vol. 10, No. 2. Arvutivõrgus: <http://www.jstor.org.ezproxy.utlib.ee/stable/pdfplus/799046.pdf?acceptTC=true>. 03.05.2013.a.
43. Smelser, N.J. *Sociology*. 5. vlj. New Jersey: Prentice-Hall Inc 1995.
44. Sootak, J., Pikamäe, P. *Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne*. Tartu: Juura 2009.
45. Sootak, J. *Sanktsiooniõigus*. Tallinn: Juura 2007.
46. Sööt, M.-L. (koost.). *Retsidiivsus Eestis*. Justiitministeerium: Sine loco, sine anno. Arvutivõrgus: <http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=50651/Retsidiivsus+Eestis+2010.+Esitlus.pdf>. 28.04.2013.a.
47. Zelizer, B. *Visual Culture and the Holocaust*. Sin loco: Rutgers University Press 2001. Arvutivõrgus: <http://books.google.ee/books?id=Dks4JHsSs8gC&pg=PA300&dq=branding+jews&hl=en&sa=X&ei=iORiUebAGoeTOKqdgeAC&ved=0CCsQ6AEwAA#v=onepage&q=branding%20jews&f=false>. 08.04.2013.a.
48. Tuntud kurjategija Leo Pulst vabaneb enne tähtaega. – www.delfi.ee. 22.02.2013.a. Arvutivõrgus: http://www.delfi.ee/news/paevauudised/110_112/tuntud-kurjategija-leo-pulst-vabaneb-vanglast-enne-tahtaega.d?id=65722364. 27.04.2013.a.
49. Wikipedia. Labeling Theory. Arvutivõrgus: http://en.wikipedia.org/wiki/Labeling_theory#Frank_Tannenbaum. 02.05.2013.a.
50. Wikipedia. Social Stigma. Arvutivõrgus: http://en.wikipedia.org/wiki/Social_stigma. 02.05.2013.a.
51. Winick, C. *Deviance and Mass Media*. London: Sage Publications 1978.

52. Winnick, T. A., Bodkin, M. Anticipated Stigma and Stigma Management Among Those to be Labeled „Ex-con“. – Deviant Behaviour. 2008, 29:295 333. Arvutivõrgus: <http://www.tandfonline.com.ezproxy.utlib.ee/doi/pdf/10.1080/01639620701588081>. 14.01.2013.a.

Kasutatud normatiivaktid

53. Eesti Vabariigi Põhiseadus. Rahvahääletusel vastu võetud 28.06.1992. RT 1992, 26, 349 - RT I, 27.04.2011, 1. - Elektrooniline Riigi Teataja. Arvutivõrgus: <https://www.riigiteataja.ee/akt/127042011002>. 16.04.2013.a.
54. Karistusseadustik. Riigikogu seadus 06.juuni 2001. RT I 2001, 61, 364 - RT I, 17.04.2013, 2. - Elektrooniline Riigi Teataja. Arvutivõrgus: <https://www.riigiteataja.ee/akt/120122012013>. 27.04.2013.a.
55. Kriminaalmenetluse seadustik. Riigikogu seadus 12.02.2003. RT I 2003, 27, 166 - RT I, 03.05.2013, 12. Elektrooniline Riigi Teataja. Arvutivõrgus: <https://www.riigiteataja.ee/akt/122032013017>. 16.04.2013.a.
56. Vangistusseadus. Riigikogu seadus 14.06.2000. RT I 2000, 58, 376 - RT I, 20.12.2012, 3. - Elektrooniline Riigi Teataja. Arvutivõrgus: <https://www.riigiteataja.ee/akt/120122012017>. 27.04.2013.a.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, **Sandra Kallas** (*sünnikuupäev: 17. oktoober 1987.a.*),

annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose: **Kurjategijate stigmatiseerimine: eesmärk, protsess ja tagajärjed**,

mille juhendaja on *Dr iur* Silvia Kaugia,

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 06. mai 2013.a.